

Szenvedéstöbbslet

Közeleti jegyzetek

Végzetes deviancia?

A tóthfalusi tanácskozás margójára

Tóthfaluban a Széchenyi István Szellemi Műhely részéről az első, a Jugoszláviában élő magyarok jövője szempontjából viszont az egyik utolsó kísérletet tette meg, hogy a megmaradásunkat illetően tömörítsen bennünket – kulcsfórumunk, a Nemzeti Tanács megválasztásának előkészítése érdekében.

Önmagában az is sokat mond, hogy kik jelentek meg közülünk a tanácskozáson, a jelenlevők hogyan viselkedtek, s hogy a szónokok miről beszéltek. Jellemző és bántó tény, hogy a Magyar Tanszéket senki sem képviselte ezen a munkája tartalmát közvetlenül érintő összefüggésben. A pártpolitikusok többsége pedig, köztük a legfontosabbaknak tartottak, elmondta a magáét és gyorsan távozott. Mondja valaki, hogy nem vett részt az összefüggésben! Próbálja azt állítani, hogy nincs az országban olyan értekezlet, amely fontosabb lehetne a nemzeti kisebbségünk sorának megoldását puhatoló értelmiségi vélemények meghallgatásánál! A tanácskozáson túltengő jogi szempontok utólag is biztosan elhallgattatnák.

Mert többnyire arról beszéltek Tóthfaluban, ami az új törvények keretében lehetőségként adva van. Arról nem, hogy aki számára meghozták őket, a lehető legjobban fölismert érdekeinek megfelelően képes lesz-e az alkalmazásukra. A Jugoszláviában élő magyar polgárt igencsak „megtisztelték” ezen a tanácskozáson: olyan érett gondolkodású európainak tartották, akinek akár a Nemzeti Tanács megalapítási javaslatának elutasítása is szuverén joga. A lényegről, sajnos, kevés szó (az is az értekezlet délutáni ülészakájában, immár az alaposan megfogyatkozott résztvevők között) esett. Annak érdemi mérlegelése maradt el tehát, hogy vajon a mi nemzettársunk mer-e úgy szavazni, ahogyan legbelül szeretne, az elmúlt évtizedek (de különösen az utóbbi tíz év) másodrendűség-élményét, fenyegetettségpszichózisát követően rendbe jöhetett-e két év alatt lelkileg úgy, hogy tisztázza magában és mások előtt: mit tart családjá és nemzete szempontjából létfon-

tosságúnak. Ismereteim szerint nálunk egy ideig még a titkos szavazás sem fogja azt tükrözni, amit sok magyar ember legbelül lényegesnek érez. Méghozzá azért nem, mert *a félelem és a kisebbségi érzés öntudatlanul mélyre eresztette a gyökereit nálunk.*

Egyértelműben: a nemzeti kisebbségünk tudatát gyógyító módszerek puhatolása, az írástudói feladatok konkretizálása maradt figyelmen kívül. Alig egy-két nyilatkozó közeledett ahhoz a gondolathoz, hogy a saját egyéni, családi és nemzeti érdekeiket a gátlásaik miatt szabotáló embereket – elsősorban a média segítségével – föl kell világosítanunk az érdekeikről és azok vállalásának szükségességéről. Súlyos értelmiségi bűncselekmény lenne a pártprogramot vagy a törvényértelmezést és a cselekvésprogramot a Vajdaság mai sérült lelkű magyarjainak kinyilvánított véleményére építeni. Demagógia lenne ez a javából. Hiszen az orvos is csupán a tüneteket illetően hallgat a betegére. A különbség csak annyi, hogy míg a beteg „véleményé”-hez igazodó orvost lefülelhetik, addig az értelmiségi diktatúrától ódzkodó pártpolitikust a hozzá hasonlóak által hozott törvények nem büntethetik azért, mert mélyebb kulturális-tömeglélektani ismerete nincs, vagy ha van is, a személyi és pártérdekei miatt nem adhat hangot annak.

A nagy többség – helyesen – Várady Tibor tanácsával értett egyet: a lényeg az ajtó kinyílása, az előrenyomulás rajtunk múlik. De vajon kik lesznek a honfoglalók, mit visznek magukban és magukkal? A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság legutóbbi tanácskozásának tanulsága szerint is alig gondolta valaki végig ezt a kérdéskört. Még a gondolkodás magaskolájában járatosak is rabjaik a korábbi beidézéseiknek, előítéleteiknek, ismeretségi körüknek – mi legyen hát a magatartásuk azoknak, akik közülük várnának tanácsot?

Mert hiába zajlott mind a tóthfalusi szélesebb körű, mind pedig az újvidéki szakjellegű (pedagógiai témájú) értekezlet elvben a gyakran még mindig fölöslegesnek tartott nemzeti szellem jegyében, ha ennek ápolása leghathatósabb módjáról alig esett szó. Arról ti., hogy *ma még minden intézményünk s a legtöbb fe-*

*A VMTT magyar autonómiával kapcsolatos tanácskozásán elhangzott hozzászólás utólagos lejegyzett szövege

lelős emberünk a titoizmus jegyében cselekszik, függetlenül attól, hogy részben már másként beszél, s hogy milyen beállítottságúnak tartja magát. Nemzetünk pusztulása kérdéskörének megoldásához viszont csupán a gyökeres változások segíthetnek hozzá bennünket. Az Újvidéken megtelepedett (esetleg ott is nevelkedett) magyarok többségének aligha változhatnak meg máról holnapra a nagyszerb (kommunista) nyomásra kialakult reflexei. Annál kevésbé, minthogy a szerb Athénban még hosszú ideig csupán a többség elvárásaihoz alkalmazkodva érezheti magát viszonylag nyugodtan a magyar ember. Éppen ezért közülük a legtöbben a féllábukat Közép- és Észak-Bácskában, meg a Tiszavidéken tartják, ott, ahonnan elszármaztak, s ahol nemritkán házuk is van. Vagyis csupán a múlt hipnózisa mondatja velük azt, hogy a magyar egyetemi oktatást Újvidéken kell megteremteni, mert ott az infrastruktúra és a szakkáder egyaránt adott lenne.

Lehetett-e vajon a hajdan elraboltak közül valami igazán lényegeset visszakapni az egész Kárpát-medencében? Ha viszont magyar állami támogatással építkezésre kerülne sor, nem lenne-e célszerűbb, ha Újvidéknek mint szórványnak a káderközponttá fejlesztése helyett (és az utóbbi években jócskán leromlott Szabadka helyett is) a jugoszláviai tömbmagyarság szívében, Zentán alapítanánk meg a számunkra életet adó intézményeinket. Az újvidéki tanácskozáson is elhangzott eddigi hiedelmek ellenében: a szórványmagyarság érdekében is. Újvidéken ugyanis magyar nyelvet, irodalmat, történelmet, népszokásokat stb. többnyire csupán tanulmányozni lehet, öntudatos magyarrá nevelődni csak elvétve. A Tiszavidéken viszont, amelyet a magyarországi vendégtanárok is könnyebben elérhetnének; amely Szabadkától feleúton van; ahonnan a hét elején az Újvidéken tanítóknak nem kellene visszautazniuk; s ahova a diákok nagy többsége is sokkal könnyebben eljuthatna, mint a tartományi (szerb) központba vagy akár Szabadkára, a természetes közegükben egészen más közérzettel dolgozhatnának, mint a szaporodó többségnek (csak?) falfirkákban kifejeződő, idegek által is hallucinált fenyegetése közepette.

Kérem: hagyjuk az önámító szólamot, hogy az utolsó emberig ki kell tartani a hajdani magyar területeken. Nem azért, mert nem akarunk a „vér és rög” ideológiájának árnyékában cselekedni, hanem az energiánk célszerű beosztása érdekében. (Más kérdés, hogy akár az Isten háta mögött is támogatnunk kell egyik vagy másik „utolsó mohikán”-unkat, ha igényt tart rá. Ezzel azonban korántsem a történelem kerekét akarnánk visszafordítani. Büntudat nélkül is szem előtt kell tartanunk: az alaphibát az első világháborúval a mi politikusaink követték el. Függetlenül attól, hogy

Tisza István megtette-e vagy sem a magáét a béke érdekében.)

Egyre inkább tudnia kellene a jobb kezünknek, hogy mit tesz a bal. Vagyis a jövőben Újvidéket is (függetlenül attól, hogy alapos megfontolást követően nemely kizárólag műszaki-természettudományi ágazat oktatását esetleg ott kellene megszervezni) a valós helyzetének megfelelően szórvánként kellene kezelnünk, s alapkötelességünk lenne, hogy az onnan iskolázódni akaró (s oda majdan volt ösztöndíjasokként visszatérő) fiatalok számára a tömbmagyarság szellemi központjában megfelelő nevelést és oktatást biztosítsunk. Ez utóbbi fogalmakat tágabban értelmezve, hiszen a lelkület formálódásában sokat számít, hogy melyik a domináns nyelv az utcán, az üzletben és a különféle összejöveteleken.

Értsünk szót: Újvidéket nem leépíteni kell (ezt megtette a történelem), hanem csupán a romokat okosan eltakarítani. Letisztázni: ki miért mikor és hogyan lakik ott; valóságosan (nem deklarátíve) mit jelent számára (kötelességként, tudatállapotként) az, hogy magyar. Az eddigi tapasztalatok alapján máris nyilvánvaló: a Magyar Tanszék hallgatóinak és tanárainak magyarságképe és a telepí magyarság nemzetudata között aligha létezik olyan szellemi kölcsönhatás, amelyet északabbra-keletebbre erőltetni sem kellene túlságosan. s mégis létezne. Olyannyira, hogy ennek eredményeként a Telepre visszaérkezők (vagy a misszionáriusként odajutók) színészkedés nélkül mutathatnának példát: milyen az ember, ha magyar.

Sajnos, Tóthfaluban és Újvidéken is alig érintette valaki, hogy az oktatásunk és nevelésünk tartalmát, tankönyvbehozatalunk szabadságát, médiánk anyagi és szellemi önállóságát, anyanyelvhasználatunk szuverenitását korlátozó megalkuvás legfeljebb az alkudozók pozícióját erősítheti, nemzeti kisebbségünket – tovább gyöngíteni. Vagyis az eddigi nagy-nagy szorgalommal: tovább élősködnénk (a többséggel együtt) önmagunkon. Ehelyett magyarokként kellene teljesen otthon éreznünk magunkat, hogy – nem kényszerből s legalább annyira egészséges kíváncsiságból, kulturális példamutatásból, mint gazdasági vagy kommunikációs szükségszerűségből – a jövőben a gyerekeink (nem úgy, mint eddig) jól megtanulhasanak szerbül s majdnem kizárólag a többségi nyelv módszeres elsajátítása során(!) a magukévá tegyék az ország kultúrájának a lényegét. Emellett, persze, a nagynemzetekét is. Szigorúan büntetve azokat, akik az eddigi gyakorlat szerint államnyelvi (!) közvetítéssel tanítanak az angol vagy a német nyelvet – a kisdíákok további nyomorgatásának egyik jól bevált módjaként.

Vándormozgalmunkról – sokoldalúan

A kíméletlen nemzeti (társadalmi) tények föl kutatásának és megokolásának korát éljük. Már néhány éve azt kell és lehet tanulmányozni, hogy a totalitárius politika milyenekké formált bennünket az előző évtizedekben. A Magyarságkutató Tudományos Társaság tehát a feladata magaslatán áll, amikor immár a negyedik terjedelmes kötetében (*Fészekhagyó vajdaságiak*) az előző korszakban elhanyagolt nemzetiségi létforma alakulását veszi górcső alá. A könyvsorozatnak eddig ez a legegységesebb, legcélszerűbben szerkesztett kötete. Talán annak is köszönhetően, hogy a megnövekedett időperspektíva kiérleltebbé, átfogóbbakká tehette a tanulmányokat. Nem csupán a Tito-korszakra való rálátás szöge növekedhetett meg, hanem a tragikus végkifejletbe való elmélyültebb betekintéssel együtt a lényegi változás-változtatás korlátainak föl ismerése is lehetővé vált.

Ha tehát a kilencvenes évekig inkább csak privát tapasztalatként, magánbölcsességként raktároztuk el magunkban a valóságos tulajdonságainkra vonatkozó ismereteket, s ha óvatosan cikkeztünk is róluk, közhaszon – hatósági jóváhagyás hiányában – nem származhatott belőle, mostanában egyre inkább rendszeresen és módszeresen folyik a vizsgálat. A benyomások, a vélemények, a népboldogító ötletek valóságfedezete (már amennyire ez a humántudományok módszereivel lehetséges) mindinkább ellenőrizhetővé válik. Meg aztán ily módon az argumentumok is gyűlnek, ha szükséges lenne bizonyítani a magatartása alapjaiban változatlan hatalom előtt, hogy fellegjáró akarások helyett olyan létszükségletből fakadó igények beszéltek bennünket, amelyek létezését a kommunista emberismeret eltagadta.

A kötetet Szirmai Károly lírai prózája intonálja, majd Mirnics Károly Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak című nagy terjedelmű tanulmánya következik. Mirnics azt a folyamatot vizsgálja, amely a trianoni békediktátumot követő nagyszerb uralom hatására a Vajdaság népei, elsősorban a magyarok exodusához vezetett. Nagy teret szentel az új államalakulat kisebbségpolitikájának. Kihangsúlyozza, hogy Vladan Jojkić, az első nagy, de lényegében sikertelen délszláv betelepítéseket követően, még viszonylagos bölcsességgel oly módon akarja megteremteni a kisebbségek asszimilációjának föltételeit, ahogyan azt Magyarországon valószínűsítték meg évszázadokon át az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést megelőzően. Vagyis azért nincs szükség erőszakra, mert az asszimilálандók ellenhatást fejtenének ki. Jojkić elképzelése szerint az első világháború után megkezdett betelepítések folytatása helyett, gazdasági és egyéb föltételeket kell teremteni a szerb lakosság számára, hogy fokozatosan többségbe kerülhessenek ott,

ahol az őshonos kisebbségek előtt csupán az asszimiláció által nyílnak meg a társadalmi fölemelkedés lehetősége. Ez a koncepció, fejtegeti Mirnics, majd csak a kiváló taktikai érzékű Tito hatalomgyakorlásában jut kifejezésre.

A második világháború végén ugyanis – a vérbosszú lehetőségét kihasználva – annak a Vasa Čubrilovićnak az elképzelése érvényesülhetett egy ideig, aki a kisebbségek kiirtásával vagy elűzésével akarta megteremteni az etnikailag tiszta szerb területeket. Ekkor nagymértékben folytatták a két világháború között elkezdett kolonizációt, amely a kommunizmus konszolidált körülményei között is működött az idetelepülő államalkotó kádereknek nyújtott különböző kedvezmények által. A kilencvenes években aztán ismét a nyílt erőszak került előtérbe, hogy végleg fölszámolják a másképpen beszélőket, elsősorban a magyarokat.

Mindezeket a tényeket Szalma József tanulmánya (Migráció, kisebbségi jogok, nemzetközi jogszabályok) a nemzetközi jog szempontjából mérlegeli. Fölsorolja mindazokat a törvénysértéseket, amelyeket a szülővidékekről elűzött vagy azt kalandorságból elhagyó telepesek követtek el a hatóság által sem mindig védett bennszülöttek, elsősorban az ellenségnek számító magyarok ellen, a mindenkire érvényes városrendészeti törvényeket is büntetlenül megsértve. A cél, vagyis az etnikai arányok megváltoztatása, azonban szentesítette az eszközöket. Hogy a tárgyilagos-sághoz csöppnyi kétely se férjen, ezért Saša Kicoševnek azok a népszámlálási statisztikai mutatói is helyet kaptak a könyvben, amelyek híven tükrözik az államvédelem okozta – etnikai arányszámban bekövetkezett – változásokat 1900-tól 1991-ig.

A lehangoló tények segítségért kiáltanak, ezért alkalomhoz illően következik a gyűjteményben Bogdán József Maradj velünk! című verse, amely a kínok és megaláztatások világa elleni hatásos tiltakozás.

A továbbiakban Gábrityné Molnár Irén A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei című átfogó, kérdőíves módszerrel készült tanulmányában európai és gazdasági összefüggésekben vizsgálja: milyen előzményekkel, miféle összefüggések között s milyen következményekkel került sor a hatvanas évektől kezdve a vajdasági magyarok tömeges kivándorlására. Az okokat megjelölve a látszat mögötti bezártságot, az elszegényedést, a napi politikától független szellemi-tudományos értékek meg nem becsülését, a hagyománypusztítást, az erőszakos mozgósítás veszélyét, az intolerancia változatlanágát és a kilátástalanság érzését emeli ki.

Ez utóbbi már a lélektan illetékességi köre, s ketten vállalják is a megbocsátás tudományának a kihívását. T. Mirnics Zsuzsannát munkája alcíme értelmében „A Vajdaságban és Magyarországon tanuló

vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai” érdeklik. Kimutatása szerint a szülőföldjükön maradtak a családi kötelek vállalásával és az életteremtés reményével pótolják fájó hiányait: a szellemi szabadságot és az anyagi nélkülözést. A Magyarországra kerültek a szubkultúrájuk miatt és a gyakran idegenkedő, bürokratikus jellegű fogadtatás következtében súlyos szorongásokkal küszködve igyekeznek magukat föltalálni. Identitásválságuk abban gyökerezik, hogy míg a Vajdaságban nem voltak eléggé jugoszlávok, az anyaországban nem eléggé magyarok.

Sági Zoltán viszont konkrét példák helyett általában vázolja föl a vajdasági magyarok lelki sajátságait: a kisebbségi érzést, valamint a depresszióra és a mazochizmusra való hajlandóságot. Fejtegetése alapján könnyebben megérthetjük, hogy nemzettársai többsége miért menekül a pesszimizmusba. A jövőtlenség tudatában tehát a jövőért (az egyéni sikerért, a családért) önmarcangoló lélekállapotban, szenvedve folyik a harc. A belénk nevelt büntudatot kötelezően cipeljük magunkkal. A Trianont követő kisebbségi és szociális nyomorúságok: Isten ítélete, amelyet – afféle Sziszüphoszokként – vállalunk kell. Eközben a nők jobban megállják a helyüket, mint a férfiak, akik meghunyászkodóbbak, vagyis nem igazán férfiak. Ennek okairól sokat lehetne beszélni, de Sági itt alig érintheti azokat.

Surányi Zoltán Kényszerpálya (vagy) az Ígéret Földje című tanulmánya olyan alapos áttekintést ad a vajdasági médiából (főleg Újvidékről) külföldre, elsősorban az anyaországba távozottakról, hogy ezután ismét valamelyest kevésbé kell irigyelnünk a zsidókat és a németeket... Kimutatja, hogy legtöbbször a televízióból távoztak, de a Magyar Szóból és az Újvidéki Rádióból is a munkatársaknak mintegy negyede (főleg a kiválóbbak) ment külföldre, elsősorban Magyarországra. S odaát is jelentős számban a szakmájukban dolgoznak. Ez főleg azért válik érthetővé, hogy a kivándoroltak egynegyede magyarszakos. Mindebből két (Surányit a munkája jellege miatt nem foglalkoztató) következtetést vonhatunk le. Az egyik az, hogy a távozottak jelentős része (a szűkített gyakorlati jogból eredő túlkompenzációként) a körülményekhez képest kiváló szakmai képzésben részesült. A másik pedig: a nevelésüket a születésüktől kezdve döntő mértékben napi politikai tényezők határozták meg, vagyis – bármennyire is fáj a hiányuk – ostobaság lenne szemrehányást tenni a „szökésük” miatt. (Annál kevésbé, minthogy többé-kevésbé a gyerekeinkről van szó.)

Franyó Zsuzsanna viszont a vidékünkől eltávozott színművészek középnemzedékének sorsát és az általuk hagyott űrt vázolja föl. Tóthpál Péter a témakör ismert szakembereként nemzetközi összefü-

gésekben és a külföldről az utóbbi évtizedekben egyre inkább Magyarországra települő, kisebbségi sorsban élő magyarok kérdéskörébe ágyazottan szemlélteti a Jugoszláviából áttelepültek adatait.

A legempirikusabb módszert Papp Árpád szociográfiai munkája alkalmazza. Ő egy kisebb, már a kilencvenes évek elején Magyarországra költözött csoportot tartott figyelemmel éveken át. A vallomások egy részét – mint „egy nagyobb anyag töredékeit” – aztán a problémagócok köré csoportosította, hogy a helyzetek és magatartások jellemzőit érzékletessé tegye. Ő is elsősorban fiatal értelmiségieket beszéltet s főleg az érdekli: a környezetváltoztatás után hol tartanak az önérvényesítésben, képességeik kibontakoztatásában és igényeik kielégítésében. Jót általában csak viszonylagosan mondanak, mégis – igen sokat sejtetően – alig költözött közülük valaki vissza Szabadkára, s az is anyagi kényszerhelyzetben.

Viszont meglehetősen meglehetősen, hogy – Papp kimutatása szerint – a kitelepültek szegregációja (és „kivonulása”) az anyaországban valamivel még nagyobb mértékű, mint idehaza volt. Kutatónk azonban valószínűleg túloz a következtetésében, amelyben azt állítja, hogy „a vizsgált csoport nem akkulturálódik, hanem belső emigrációban él.” T. Mirnics Zsuzsa (igaz, az egyetemistákra vonatkozó) megállapítása szerint ugyanis „az idő multával növekedett azoknak a válaszadóknak az aránya, akik életüket az egyetem befejezése után Magyarországon vagy másutt külföldön képzelel el, és erősen csökkent azoké, akik feltétlenül hazatérnének a szülőföldjükre.” Papp kutatása esetében valószínűleg arról van szó, hogy a valamivel idősebbeknél – öntudatlanul – egyfelől a cselekedet, a viselkedés, másfelől a vallomás, a vélemény nem esik egészen egybe.

A gyűjtemény befejező tanulmánya Mészáros Zoltáné, aki lakhelyének, Törökkanizsának a lehangoló értelmiségképét vázolja föl szociografikusan, miután tíz fölött közül nyolc hajlandónak mutatkozott vallomást tenni. A kötetet mellékletként táblázatok és kimutatások egészítik ki, noha a tanulmányok többsége él ezzel a szemléltetési módszerrel. A tanulmányok szerzői migrációkutató céljaiknak megfelelően elemzik a megkérdezettek válaszait. Ezt nagyon jól teszik. Csakhogy a kérdéseikre adott válaszok más-milyen feladatokat is kínálnak a kutatónak. Pl. annak a vizsgálatát, hogy mi az alapja a szubkulturális öntudatnak, amely még mindig magyaroknak nevezi a magyarországiakat (ti., hogy tőlünk megkülönböztesse őket), s amely nem jutott el addig, hogy manipuláltak, téves neveltetéséből eredőnek tudja az őt felmáson befogadó anyaországgal szembeni elvárásait. Alig akad ugyanis olyan vallomástevő, aki nem csupán a saját másságát fogadja el, hanem esetleg arra is gondolt a „magyarok” idegengyűlölete miatt til-

takozva, hogy Magyarország több mint fél évszázadon át tartományféléje volt a Szovjetunióknak, tehát a külső okok miatti torzulás határon innen és túl objektív szükségszerűség. Papp Árpád alanyai között azonban ilyen józan gondolkodásút is találunk: „Talán most nőttünk fel igazán, azt hiszem, vagy a fene tudja, talán egy második felnőttkor ez. (...) Én úgy tartom, hogy ide senki sem hívott bennünket, a körülmények olyanok, amilyenek, nem mi teremtettük őket, befolyásolni sem tudjuk, nem vagyunk magyar állampolgárok, ha nem tetszik, mehetünk vissza.”

Természetesen nagy hatalom a nélkülözés. Amikor a korábban elgépiesedett kényelmesen vagy a család megszokott életszínvonalán esik csorba, akkor a föltörő keserűség mindenekelőtt a tárgyilagosságot söpri el. A követeléseké és a méltatlankodásoké a szó ekkor. Pláne ha a kérdések is irányítják a válaszokat. Ilyenkor egyszerűen nincs mód arra gondolni, hogy a sorbanállást a civilizáció önnön védelmében találta ki. Vagyis abszolút magától értődő, hogy munkához mindenekelőtt a magyarországi munkanélkülieknek kell jutniuk, s csak azután kerülhetnek sorra azok, akiknek szülei 1956-ban aligha tüntethettek nálunk a menekültek fogadásával és elhelyezésével, mivel őket is többnyire csupán megtűrték. Meg aztán az is egészen természetes, hogy a magyar állam rendje s ezzel összefüggésben a hatalom konszolidációja elsősorban a tősgyökeres állampolgárokon múlik s csupán ezek nyugalma teheti lehetővé azoknak befogadását, akik közül sokan törnek az anyanyelvüket, s akik – a titoizmus öntudatlan folytonosságaként – még mindig magasan hordanák az orrukat. A másáruk kifejezéseiként, amely a maga illuzórikus voltában az örökös, nem ritkán szorongó alkalmazkodásban állt össze ideig-óráig, egy nagyobb történelmi szél szétlökődő pillanatáig.

A meginterjúvoltak nyilván multikulturalizmusnak tartják (van, aki használja is ezt a kifejezést) az időmítésnek azt az eredményét, amely ilyen tisztavirágeltű szubkulturális jellemzőkkel ruházta föl őket. Persze, elsősorban az elveszített békés körülmények iránti vágy adja a következő szavakat egyikőjük szájába: „...félek hazamenni, félek olyannak látni Szabadkát, amilyen most, úgy szeretném megőrizni, amilyen volt, és amilyen egyszer talán lesz.” A vallomástevő arról a Szabadkáról beszél, amely évtizedeken át folyó fosztogatásának nyomai, a belváros szűkebb központon kívüli elhanyagoltsága, a hagyományoknak a hivatalos szervek általi meg nem becsülése folyamatosan érezhető volt a város arculatán.

Azután a következő kijelentés sem kevésbé meghökkentő: „Az, hogy valaki boldognak érzi magát, mert magyar, az egy kicsit furcsa. Igaz, Szerbiában is vannak olyanok, akiknek a foglalkozásuk az, hogy szerbek”. S a tetejében ezt olyan valaki mondja, aki Sza-

badkán két könyvet jelentetett meg. Nem véletlenül kacérkodott azonban a kábítószerrel az illető, hiszen a nemzeti önazonosságával is baj volt. Nem akarja tudni, hogy a nemzeti értékekkel erősített öntudatú ember számára még nem jelent foglalkozást a nemzeti hovatartozás, még kevésbé más nemzetekkel szembeni agresszivitást. Hogy mi lappang az ilyen, a nemzeti hovatartozás kérdését elutasító magatartás mögött, végül kiderül: „Olyan dolgokról, hogy identitás, jugoszlávság, lemondtam, mert az identitáskrisis, ami a serdülőkorban volt, az most sokkal nagyobb.” Az efféle tipikus világpolgáriság tehát bevallottan nem más, mint a látszólag könnyebb megoldás választása.

Ugyanez a struccpolitika tükröződik egy másik megnyilatkozásban is: „Jugoszláviában meg voltam elégedve a helyzettel, annak idején, nekem jó volt, a kutya se bántott, régebben sem volt abból problémám, hogy nem voltam szerb, nem jártam olyan diszkós verekedésekbe, amikor a magyarok csépeltek a szerbeket vagy fordítva, valahogy mindig kimaradtam belőle.” Olyan benyomást tesz az illető (azzal hitegeti magát), hogy itt valamikor az alvilágban is erőegyensúly volt, amelyből mint értelmes ember kivonta magát. Nem veszi észre, hogy az említett okos visszahúzódomtsága az elmúlt évtizeden át kifejlődött tipikusan magyar megoldás. Viszont az erőviszonyoknak kiegyenlített-ként való említése fölmenti az állásfoglalót a gyáva-ság vádjá alól. Mert hiszen mindenki tudja, hogy a belügy és a rendőrség is leginkább melyik fél oldalán állt.

A Fészekhagyó vajdaságiak című tanulmánykötet, amely (Gabrityné Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa szerkesztésében) a Magyarságkutató Tudományos Társaság fennállásának tizedik évfordulóján jelent meg, méltó megemlékezés. A délvidéki magyar ember anyagi-lelki nyomorúságáról ad – meghatározott szempontok szerint – megbízható képet.

A Kanizsai Írótábor eddigi szerepéről

A Kanizsai Írótábor a múltban többnyire az állampolitika függvénye volt. A politikusokon múlt, hogy elsősorban kik lehettek itt a törzsvendégek, kik vihették a szót. Tőlük függött, hogy ki eszik-iszik és vitatkozik itt, persze, elsősorban azoknak a pénzén, akik mint a Tisza árvizének károsultjai, annak idején közel sem részesültek olyan támogatásban, mint a skopjei vagy a Banja Luka-i földrengés áldozatai, viszont ha segítségnyújtásról volt szó, mindig az első között tették meg azt, ami tőlük tellett – ahogyan Fehér Ferenc írta egyik cikkében.

Alapjában véve két fajtája van az írótáboroknak. Az egyik alkotóházak és a hozzájuk tartozó kedvező föltételek formájában lehetőséget nyújt az íróknak arra, hogy háborítatlanul végezzék azt a munkát, amelynek sem az otthoni, sem pedig a munkahelyi körülmények

nem kedveznek. A másik az ismerkedést, a tapasztalatcserét, a bizonyos tekintetben közös, illetve az eltérő álláspontok kialakítását teszi lehetővé. A Kanizsai Írótábor az utóbbi típushoz tartozott és tartozik ma is, azzal, hogy a kötelező ideológia a lelkes helybeli támogatói lokális elvárásainak kielégítését is – legalábbis közvetve – áthatotta.

Pedig többnyire az idill, a pihenő és a szereplés-vágy vonzotta az írókat Kanizsára. Évenként szeptemberben itt, leginkább a gyógyfürdőben vagy a Tisza-parton rendszerint elmosódtak a kicsi, a közepes és a nagy közötti arányok: az esztétika kérlelhetetlen, gátlásokat okozó kategóriái ritkán ültek asztalhoz. Emberek kerültek szemtől szembe egymással, emberek, akik hacsak nem ragaszkodtak rögeszmésen magányuk jégverméhez, levetették pózaikat és érdemrendjeikről, műveik számáról is megfedekeztek. A kezdő ilyenkor elhitte: nem kell túlságosan tisztelnie az idősebbeket, befutottakat, s föltűnően szidni sem érdemes őket, hiszen előtte is nyitottak a lehetőségek, csupán folytatnia kell, amit addig csinált.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy az írótábor nem volt a nagypolitika rezervátuma, s hogy az írók itt teljesen föl szabadulhattak az öncenzúra alól. Annál kevésbé, mert az egypártrendszerű ország afféle kirkatnak tekintette az írók évenkénti kanizsai találkozóját, gondosan vigyázva arra, hogy népeink és nemzeti-ségeink, ha nem részarányosan is, de azért képviselve legyenek. Sokan örültek, hogy a politikai magatartásuk és az írói kvalitásuk volt olyan szinten, hogy kiérdemelték az írógyülekezetbe való meghívást s eszük ágában sem volt, hogy ünneprontók legyenek. Annál kevésbé, mert kellő közvetettséggel a szépirodalmi művek által egyre többet lehetett vallani a társadalom szaporodó bajairól. Az egyenes szót a ravasz esztétizmus, mint a pártpolitika által preferált műesztétikai irányzat is korlátozta, mondván, hogy a suszternek a kaptafájánál, az írónak pedig a metaforáinál és a metonímiáinál illik maradnia. Vagyis a Kanizsai Írótábor alkalmi és törzsvendégei alig szólhattak nyíltan a kultúra hozzájuk közelálló kérdéseit boncolgatva az ország mind szemmel láthatóbb pusztulásának okairól. Ha volt is szó nem egy tanácskozáson a művelődés másodlagosságáról, az ilyen inkább egyéni, mint kollektív megállapítások az uralkodó párt semmire sem kötelező önkritikájában szívódtak fel.

Eleve nem lehetett tehát igazi közösségi etikája a Kanizsai Írótábor vendégeinek. A társadalmi normák szerint ugyanis az számított erkölcsösnek, aki a párt szellemében forgatta a tollat s tisztában volt vele: meddig nyúlnak a Kommunista Szövetség adományozta liberalizmusnak a határai, s aki elfogadta a viszonylagos konformot. Nem születhettek kemény, humanista elkötelezettségű, lelkiismeretből fakadó memorandumok, kiáltványok. Nincs tudomásom róla, hogy bár-

kit is nacionalizmus vagy újbaloldaliság vádjával tartóztatott volna le a rendőrség. Ha valaki nem titkolta a másságát, azt, ahelyett, hogy rögtön, tehát botrányosan eltávolították volna, a következő években egyszerűen nem hívták meg. *Szófogadó írók kellett Kanizsán.* Noha többé-kevésbé mindenki tisztában volt a táborvendégek között a jugoszláv társadalom dekadenciájával, képes volt megtalálni az adott körülményekhez való alkalmazkodás módját. Pedig nemigen hittek sem az országnak, sem pedig az emberiségnek a jövőjében. Viszont előszóban és versben tudtak kedvesek lenni azokhoz, akik a rezervátum kellemességét biztosították számukra.

Jómagam az 1982-ben Kanizsáról és az írótáboráról kiadott könyvről a következőket írtam a Magyar Szóban: „Hogy mi hiányzik A csönd városából? A történelmi, gazdasági és művelődési múltat feltáró tudományos beszámolók, a rajongó és eszményítő versek valamint a találkozót pártfogoló vélemények mellett talán azoknak a szemléleteknek is helyet kellett volna adni, melyek nem látják különösebb értelmét az írótábornak, vagy pedig szokatlan javaslatokkal rukkolnának elő. A szellemi horizontnak ilyenfajta kiszélesítése korántsem lett volna ünneprontás, annál kevésbé, minthogy Koncz István, a gyűjtemény egyik szerkesztője már sok évvel ezelőtt vállalta a felszínt elutasító, lényegkereső nyugtalanságot, amikor egy, e kötetben is szereplő versében hangosan kijelentette: „A part ellenségem”. Ha ez az elv fokozottabban érvényesült volna a szerkesztésben, akkor még közelebbről megismerhettük volna a mai kanizsai valóságot – s talán önmagunkat is.” Meg is kaptam a magamét: az államvédelem több mint tíz évig tartott távol Kanizsától. Persze, nem csupán ezért, hanem amiatt is, hogy kimondtam: íróink menekülnek az időszerű témáktól.

Mit tehetett az írótábor annak érdekében, hogy kiderüljön az igazság az első nagy nemzeti és nemzetközi botrányunk, azaz Rózsa Sándor, Tolnai Ottó és Miroslav Mandić ügyében? A kommunista funkcionáriusok, közöttük elsősorban a délszlávok, főleg a szerbek főntről, az alkotmány és a törvények szemüvegén át szemlélték a nemzetiségek, köztük a magyarok helyzetét. A hatalmukat, a tekintélyüket féltve gátolták meg a különféleképpen rétegezett jugoszláv társadalomnak a lentről való, nemzetek és nemzetiségek szerint is alapos megismerését. Rózsa Sándort közveszélyes nacionalistaként bélyegezték meg azért az összehasonlításáért, amelyet egyfelől az itteni magyar élet, másfelől a fehérek közötti négersors között tett. Megindultak ugyan bizonyos kutatások, de megfelelő arculatú intézmények és elszánt emberek hiányában azok csupán részlegesek voltak, s ha nem kenték el a problémákat, azok megoldása is lényegében mindig formális volt.

S ez Miroslav Mandićnak a saját élethelyzete általi verses tiltakozására is vonatkozik. A tábor írói, ha nem határolták is el magukat kollégájuk szentségtörő kirohanásától, nem adtak alkalmi csoportként hangot az alkotói szabadságukat korlátozó cenzúra, a rendőrállam elleni tiltakozásuknak sem. Általában – okosan, ahogy ők gondolták – jól megfontolták mi az, amit a kanizsai nyilvánosság és az iskolák irodalomóráin nagyobb kockázat nélkül elmondható. Különösen ami a diákok előtt hangzott el, annak kellett legalább közvetve támogatnia azokat az erőket, amelyek Rózsát és társait megbélyegezték.

Noha a nevelés hihetetlenül alacsony szintű volt a titói Jugoszláviában (ennek színvonalát a kilencvenes évek törzsi háborúja mérte le igen pontosan), ennek már akkor is nagymértékben érzékelhető tüneteire nem reagált az írótábori lelkiismeret. A személyi kultusz nyílt vagy hallgatólagos támogatói kommunista jelszóval, de lényegében középkori módszerrel ártatlan pedagógusokat bélyegeztek meg a nyolcvanas évek elején, pusztán azért, mert templomban hallgattak zenét a diákjaikkal. Nyílt és határozott tiltakozó állásfoglalás helyett hallgatás, azaz – sokszor akaratlan, de mégiscsak – cinkosság volt az írók reakciója. Ahogyan Sziveriék elintézésének módszere ellen sem emelte föl a tábor szervezetlen csoportja tekintélyparancsoló keménységgel a szavát. Annak dacára sem, hogy a Symposion-mozgalomnak ebben a szakaszában is a kozmopolita nagyjugoszláv elemek – jóllehet újbóloldali nyomatókkal – döntő fölényben voltak.

És Vicei Károly meghurcoltatása sem váltott ki közel sem akkora visszhangot a társas együttletbe szívesen belefeledkező íróársakból, mint amilyet megérdemelt volna. Pedig – hála a megboldogult Varga Zoltánnak – ehhez a témához már az írószövetség is kénytelen volt hozzászólni. Amikor már csordulásig telt a pohár s a szégyen nemzetközivé fokozódott, akkor is – mint egy színjátékban – a távoli központokból érkezett a segítség. Aki tehát csinálta a bajt, az egy keveset enyhített is a következményeken.

A nagy társadalmi-kulturális változások idején szükségképpen fölerősödik, sőt előtérbe is kerül a művészet eredetileg másodlagos, vagyis a megismerő funkciója. Ilyenkor az önkifejezés ösztöne, a vízió döntő módon az ész és a lelkiismeret függvényévé válik. Akkor is érezhető volt, de különösen ma nyilvánvaló, hogy életbevágóan szükség lett volna a nyolcvanas években az egyéni és közösségi önismeret szorgalmazására. Hogy maguk az irányító politikusok negyven évvel az ún. felszabadulást követően sem ismerték nemzetüket és nemzetiségüket, arra a többi között az a bizonyosság, hogy a nyolcvanas években megpróbálták betiltani a dohányzást a társadalmi munka helyiségeiben. Esetleg cinizmusból tették? A kísérlet min-

denesetre csúfosan megbukott. A barbár önzés sokatmondóan győzedelmeskedett.

Érthető tehát, hogy 1988-ban a Kanizsai Írótábor végre egy alapvetően közérdekű kérdést, a kertek és parkok problémáját tűzte napirendre. Tünetértékű, hogy míg a normális európai igényű emberben lassan már a vajdasági zöld övezetekben is az undor és az elszörnyedés kerekedett fölül, mint a balkáni illetlen helyeken, addig a fölkért előadók többsége melleszél: elvontan értekezett, főleg a természet és a művészet összefüggéskörében rekedve. Ha ugyanis azzal szálltak volna szembe, amit tapasztaltak, akkor az avantgárd-kommunista fölsőbbrendűség mítoszával kellett volna leszámolniuk, ehhez viszont a lelkiismereti kényszerük többnyire kicsiny, konformista elégedettségük pedig eléggé nagy volt.

A nagy megrázkódtatások után, az ország és a politika változásával szerencsére a Kanizsai Írótábor kultúrpolitikája is módosult. A valóságkutatást már kevésbé korlátozza a nagypolitika. Viszont annál inkább gátolják a régi beidegződések. Még mindig fájón hiányzik az öntetszelgés nélküli értelmiségkép kialakítása, az elmúlt évtizedek szellemi életének pozícióföltés nélküli föltárása, a hajdani ún. testvériség-egység lényegének szocio-pszichológiai mérlegelése, az uralkodó új erkölcs antropológiai vizsgálata.

Meggyőződésem szerint eddig a Kanizsai Írótábor többnemzetiségű volta inkább akadályozta, mint serkentette egy-egy nemzet szellemi-erkölcsi önismeretének kialakulását, pedig ha sikerülne leküzdenünk egyfelől a nemzeti prepotenciát, másfelől a gyáva kép-mutatást, akkor az önmagukra eszméltek friss kultúrájával talán a határainkon túl is példát mutathatnánk az erőszak- és szolgalelkűség-mentes nemzetköziségre. Egyébként túl sok erőt kellene továbbra is pazarolnunk egyfelől a kisebbségűséget rejtő pöffeszkedésre, másfelől pedig a leplezett kultúrfölény alázatosságára.

Egyik lábunk Európában, a másik a Balkánon, a szívünk pedig...

A gondolataink és az érzelmeink, az akarásaink és a tetteink egységének megteremtésében az elmúlt évtizedek során csúfosan levezítettünk. Hiszen a kimondott vagy legalábbis a hallgatásunkkal nyugtázott nagy szavakért nem hoztunk áldozatokat. Így – némi cinizmussal – okosoknak is vélhetjük magunkat. Ma már ui. jobban látszik: bölcsebb volt a statisztaságot vállalnunk azon a színpadon, amelyen a rendőrség s végső soron a katonaság felügyelte a többnyire fölülről kiosztott szerepeket. Régebben még két lábbal álltunk a Balkán talaján, annál is inkább, minthogy a világ közepének voltunk kénytelenek érezni azt. A kül-

föld még lovat is adott alánk, így hitelve el a fiatalokkal és a naivakkal, hogy a társadalmunk az emberiség avantgárdjához tartozik. A világ állítólagos megváltóit viszont nem vagy legfeljebb gyorsan félrelökött alkalmi kimutatásokban érdekelhették az olyan apróságok, mint a tervezettnél és a megvalósítottak az összehasonlítása, s az ebből adódó következtetés levonása és konstruktív hasznosítása az önmegismerésben, s ennek megfelelően a jövő tervezésében. Az új út törésének izgalma közel volt a dionüszoszi mámorhoz, a harcukat megharcoltak és az üléstermek új nemesseinek büszke önkívületében. A kicsinyesek és ügyefogyottak bizonyítványának számított annak a méricskélése, hogy a látszólagos emelkedésünk mögött mennyit süllyedtünk, a termelt szellemi javak hosszabb távon nem romlékonyak-e.

Akkor még kevesen akarták tudni: a Balkán ember feletti embere az európainál nagyobb távolságra van az isteni egységtől, holott azzal azonosnak vagy legalábbis hozzá közelinek érezte, s legbelül talán még mindig érzi magát. A balkáni ember azt mondta: úgy vannak a dolgok, ahogyan én az érdekeimnek megfelelően állítom. Az ellenőrzés fölösleges, sőt káros is, mert én a többséget képviselő állammal azonosulok, vele egynek szeretem magam érezni. Mert az államnak mindig igaza van, vagy ha éppen nincs, akkor is rá kell hallgatnunk, mert különben elveszünk. Viszont időközben az állam összeomlott, s még a megmaradt darabját is a megsemmisülés fenyegeti. Az egység már inkább nosztalgia, mint illúzió. A balkáni embernek már alig van ereje, hogy visszafelé, a délibáb irányában bukácsoljon. Előre a széles útra kellene rálépnie, amelyen manapság egyre többen járnak. De vajon közlekedhet-e ott a többiekkel egyenlő feltételek mellett? A batyuja régi, már alig használható kacatokkal tele.

Még nehezebb a helyzete a balkanizálódott vajdasági magyarnak, aki különben sem azt szokta mondani, amit gondol, s csak ritkán cselekszi azt, amit szeretne. Nem mintha rosszabb lenne másoknál, hanem azért, mert megtanulta: a túlélésnek a minél nagyobb távolságtartás – ahogy mondtam: a társadalmi-politikai statisztaszerep – a feltétele.

Járhat-e egyáltalán egyenes gerinccel a mi vidékünk embere az új úton? S érdemes-e, lehet-e kihúznia magát? Mutatnak-e egyáltalán jó példát a közlekedési szabályok megalkotói? Vajon nem elsősorban önmagukat erősítik-e a rájuk hallgató gyöngébbek fölkarolásával? – tamáskodnak azok, akik nehezen szánják rá magukat az indulásra. A délvidéki magyar emberben ugyanakkor a balkanizálódottság érzését még fokozza a schengeni határok (átmene-ti?) erősödése.

Ezzel szemben európainak lenni annyit jelent, mint félelem és másokkal szembeni előítélet, agresszi-

tás nélkül vállalni önmagunkat, és – lehetőleg másokat is éltetve – jobban, biztonságosabban élni. Legfeljebb az álmainkban van tehát az egyik lábunk a képzeletbeli Európában. Viszont naiv konzervatívok módjára még inkább a fantáziánkunknak áldozunk, ha a tájainkat és azok emberét eleve európaiaknak mondjuk. A múlttal mint első királyaink kontinensszerte példát ritkító vívmányaival, s mint a tatárral-törökkel szembeni bátyaléttel takarózva. S abban a kényelemben olvadozva, hogy ilyen struccpolitikával más nemzeteknél, tőlünk távolabbi rétegeknél, sőt az előítéleteinken át látott embertársainknál véljük magunkat európaibbaknak. Miközben azt gondoljuk, rajtunk kívül többé-kevésbé mindenkinek és mindennek változnia kell. Mert nekünk mindig igazunk volt, s ha netalán nem azt cselekedtük, amit a szívünk szerint szeretnünk volna, az csupán a körülményeinken múlt. Szóval vessen magára a mi balkáni világunk, hogy nem hallgatott ránk! S miközben kellő autoszugesztíóval egybeforrunk a szerepünkkel, a tudatunk alá tuszkoljuk mindazt, ami csúfítaná narcisszoid önarcképünket.

Az európaiság manapság a magatartás önkontrollját, a tettek kiszámíthatóságát, az eredmények ellenőrizhetőségét jelenti, ami jobbik esetben is csak a csírázás állapotában van nálunk, vagyis az északi határon innen és túl. Újjászületésre, revitalizációra, az előző évtizedek valós és áleredményeinek konstruktív kritikai fölmérésére, szellemi és erkölcsi szintünk meghatározására lenne szükségünk ahhoz, hogy tisztázzuk: mekkora távolság választ el bennünket a képzeletbeli (és a valós!) Európától. Attól a magatartástól, amelynek kulturáltsága annyit jelent, hogy fejlett empátiával s ebből következő toleranciával tesszük a dolgunkat, amelynek az az erkölcsi minimuma, hogy nem sérti mások jól fölfogott érdekeit.

Minket, külföldre szakadt magyarokat beleérzés szempontjából alaposan fölkészített a történelem. A kiszolgáltatottságunk nagyfokú érzékenységet, alkalmazkodó készséget, jellemző szolgálalkúséget fejlesztett ki bennünk. Olyannyira, hogy a trianoni békediktátum után fölnék kerekedettek is sajnáljuk megbántani a kérésünkkel: kisebb mértékben nyomjanak el bennünket. Az elvesztett régebbi háborúk következményeként kellett beletörödnünk abba, hogy kizsákmányolóink megbántásának lehetősége is terheli a sorsunkat. Vigasz-e, hogy a sorvasztóink önmagukat is károsítják, mikor mi gyakran tőlük függetlenül is ellenségei vagyunk önmagunknak? Lapulásunknak mindenestre többnyire a képlékenység, a fölhasználhatóság, s ezzel együtt a belső élet további burjánzása a velejárója. Ami, persze, sehova sem vezet.

Tudvalevő, hogy a kiszolgáltatottság, a létbizonytalanság a szülőanyja a gondolatok és érzelmek túltengésének. A nyugatiakba mindenekelőtt egy újabb háború elképzelhetetlen szörnyűségétől való félelem,

a túlzottan elnyomottak és kizsákmányoltak lehetséges lázadása okozta életszínvonal-süllyedés veszélye, azután az egyházi tanítás kategorikus imperatívuszai és végül egy kissé az iskolai irodalmi élmény nevelte bele inkább a másság elismerését és a toleranciát, mint a fejlettebb empátia megnyilvánulásait. Ez utóbbi kiteljesedése olyan segítőkészséget jelentene, amely a fogyasztás beidegződöttségeivel, a kényelem szokásaival kerülne szembe. Ezek viszont éppen annyira szentek, mint a magántulajdon. Akkor is, ha a Nyugat éppen a túlzott önbiztosításával, fogyasztásnak életcéljá emelésével veszélyeztetni hosszabb távon nem pusztán a saját kényelmét, hanem a biztonságát, egzisztenciáját is.

A magyarok többsége (és – gondolom – a szerbeké is) a létbiztonsága, a mindennapi élet nyugodt, fájdalommentes körforgásának megteremtésében van érdekelve. Pesszimista önfenntartásunk azonban a jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzök filozófiájában jut kifejezésre. Ennek dacára ösztönösebbek vagyunk a tipikus európai embernél. Ő ui. legalább holnaputánig gondolkodik. Azért csak addig, mert amíg Nyugaton is a zöldeknek párttá tömörülve kell követelniük a természethez való még kulturáltabb viszonyulást, addig az európaiság az Unió vezető országai számára is inkább eszmény, mint valóság. Akkor is, ha az ő eredményeik az elhallgatott vagy bevallott irigység folyamatos állapotában tartanak bennünket.

Mi ugyanis még mindig a régi bálványainknak áldozunk, anélkül azonban, hogy azok kitöltenék az életünket. Tudniillik, ahogyan a balkáni ember, hasonlóképpen a közép-európai számára is, az állam és a nemzet inkább csak lélektani kategória. Azon túl, hogy a létfenntartás, esetleg a nyereségszerzés egyéni és csoportvállalkozásainak a formális biztosítója. Természetesen a lelkiismeret is. Akkor is, ha a balkáni és a kelet-közép-európai ember fölött olyan magasra tornyosul az állam és a nemzet ideája, hogy a mindennapi erkölce nem is érhet föl ahhoz. A balkáni azért annyiban különbözik a közép-európaiktól, hogy a törzsi vonzások és tasztítások erejét még érezve, a nemzet és az állam rosszul fölfogott érdekében is könnyen mozgósítható. A fenséges cél azonban nem csupán az eszközöket szentesíti, hanem a megvalósítása során elkövetett alantas, erkölcstelen egyéni, ill. csoportcélokat és eszközöket is. Leplezettebb durvasággal és kevésbé legálisan a kelet-közép-európai ember számára is.

Az állam és a nemzet szent védőfogalma mögött az élet zavarosabb, céltalanabb, bűnösebb. Az ilyen szempontból kevésbé terhelt nyugati embernek bővebben van lehetősége a nyugtalanságainak leveztelésére. Mi tehát indokoltabban idegeskedhetünk, s ugyanakkor a lelki megkönnyebbülésünk módjai között sem igen válogathatunk. A mi szívünk hol gyorsan,

sabban, hol lassabban dobog a kelleténél. Kiegyensúlyozatlanok, sokszor akaratlanul is felelőtlenek vagyunk. A büntudatunk könnyen a visszájára fordul, s gyakrabban érezzük adósunknak a magasán fölöttünk lebegő államot és nemzetet, mint kétfejű önző istenséget. Fojtott indulatainkat az a fölismerés hevíti, hogy kora gyermekkorunktól becsaptak, félrevezettek bennünket. A szocializmus, sőt a kommunizmus politikai fogalomrendszerét magoltatták velünk napról napra, ahelyett, hogy legalább szociális emberekké neveltek volna bennünket. Csupán az is rendkívül sokat mond rólunk, hogy életszínvonalunk emelése és a társadalmi fejlődésünk látszata érdekében évtizedeken át mocskoltuk pl. a Palicsi-tavat, melynek jövője mind a mai napig megoldatlan. Mit nekünk a hollandoknak a rohadt kapitalista bérleti ajánlata a második világháború után! Vagy a másik példa: európai kimutatás szerint a földrészünk legszennyezettebb pontja a Duna–Tisza–Duna-csatorna Verbász és Kúla között. Ebben az iszonyatos lében a mi szívünk még brekegni sem tud. Vigaszra, sajnos, az északi határon túl sem igen találhatunk. Tény, hogy míg Szabadka szűkebb központ-kirakata és az azt környező városrészek között kiáltóan nagy a környezetszennyezési és a higiéniai eltérés, addig mondjuk az északkelet-magyarországi, ugyancsak százezer lakos körüli Nyíregyházán a szintén csillogó központ és a virágoskertekkel, gyümölcsfákkal pompázó külváros között csak annyi az eltérés, amennyi természetes is. Ugyanakkor az is igaz, hogy a mi magyar büszkeségünk, Budapest a Duna legnagyobb szennyezője, s tudtommal a Tiszába ömlő szegedi szennyvizet mind a mai napig közel sem szűri meg annyira, mint mondjuk a szolnokit. A jugó magyaroknak, a rácoknak úgy is jó.

Mindennek dacára azt kell mondanom, hogy a földgolyót sokkal inkább fenyegeti a nyugati gyárak és fegyverek okozta környezetszennyezés, mint a balkáni vécék fertője. Ezzel a megállapítással természetesen nem a nevelés alapjainak a mellőzését akarom igazolni. Bár cinikusan hangzik, mégis hiteles az állítás, mely szerint a titoizmus és a szocialista öngazgatás bukásának, valamint a milosevići gyökerévést prédikáló (emberhúst evő) politika okozta tartós gazdasági krízisnek van egy kellően nem dicsért előnye is: a gyárak – persze, korántsem a működteik jó szándékából kifolyólag – mérsékeltebben mérgezik gyerekeink és unokáink életterét.

Az irodalom mint az igazság keresése

A pszichológia atomjaira szedi a lelket. A társadalomtudomány emberi csoportok rendszerében oldja föl. A szociográfia csak sejtetheti az életkörülmények kutatása által. A politika irányítani próbálja s a

jobbik esetben teljesebb lehetőséget kínál neki az önmegvalósításra, miközben az etika korlátokat állít elébe. Mindez sok kisebb, olykor életbevágóan fontos igazságot eredményezhet. Vajon ezek összeadásával megkapjuk-e a teljes igazságot? Nehézkes elméleti konstrukció formájában mindenképpen. A szakemberek számára hozzáférhető módon. Összetetten s talán körülményesen is.

Az igazsághoz, legalábbis annak lényegéhez azonban egyszerűbben és hatékonyabban is el lehet jutni. A szépiroí empátia és intuíció útján. Ha az alkotószabadságot nem korlátozza a politika. Mi egyre inkább ennek a szabadságigénynek a jegyében gyűlünk itt össze évről évre. Részben elmúltak már azok az idők, amikor úgy voltunk kénytelenek kerülgetni az igazságot, mint macska a forró kását. A rossz beidegződésektől, félelmektől, persze, nem lehet máról holnapra megszabadulni. De a felelősségérzetünkre hallgatva törekednünk kell. Annál is inkább, mert a teljesen szuverén írói alkotóegység eszményét alig néhányan közelítették meg olykor a délvidéki magyarság irodalmában. Viszont a teljesen független önkifejezés nélkül még a részigazságok sem mindig halmozódhatnak. Ám nekünk itt és most a teljesség a vezéreszménk. Hogy az anyanyelvükön egyre ritkábban és gyatrábban olvasó emberek figyelmét magunk felé, illetve általunk önmaguk felé fordítsuk. Ezt meg kell tennünk, hiszen csak az írók tudják egyszerűen és magával ragadó élmény formájában érzékelteni azokat a tartalmakat, amelyeket a tudomány csak részleteiben s egy-egy aspektusában közelíthet meg. Minél kritikusabban és önkritikusabban értékeljük világunkat, annál inkább szerzünk rangot az írói szónak.

Az alkotói igazság, ha valóban az, nem ütközhet más alkotói igazságokkal. Ez azt jelenti, hogy a különböző nemzetek írói igazságai kiegészítik egymást. Ha szemben állnak egymással, akkor egyiket vagy másikat, esetleg mindegyiket alantas politika működteti. Én azt is megkockáztatom: amiként egy az Isten, ugyanúgy egy az igazság is. Csak minden alkotóegység s minden nemzet a maga élményei felől – feltétlen humanista alázattal! – közelíti meg azt. Egyértelműbben: nem hiszek a külön magyar vagy külön szerb, román stb. igazságban. Csak az isteni felé kötelezően közeledő emberiben. Vannak persze helyzetek, amikor egyes alkotók, osztályok vagy nemzetek több igazságot tárhatnak önmaguk, a nagyvilág, illetve a szomszédos nemzet elé. Amikor már elviselhetetlenül fölgyülemlett az, ami a hatalmi viszonyok miatt sokáig kimondhatatlan volt. Ez különösen a szocializmus évtizedeire vonatkozik, amikor a testvériség-egység dogmája eleve akadályozta a mélyebb-alaposabb önismeretnek, s így ha nem a testvériségségnek, akkor legalább a toleranciának a ki-

alakulását. Ha a felszínre hozott igazság megfelelően nyer formát, akkor nem lehet botránykő, sőt az emberré nevelés nélkülözhetetlen eszközévé válhat.

Mi ugyanis a világ azon régiói közé tartozunk, amelyekben a művészek nem engedhetik meg maguknak az öncélúságnak vagy a közönségszórakoztatásnak a sznob vagy üzletemberi luxusát. Azok, akiknek az emléktáblája előtt tisztelgünk, legalább egy ideig hittek az igazságkeresés általam vázolt eszményében. Azután az elidegenedés éveiben óvatosabbak lettek, magukba húzódtak. Mi már levonhattuk a tanulságot az ő akadályozottságukból, s eszményeink megformálásában már inkább csak a lelkiismeretünk vezérelhet bennünket. Olykor az ő példájukra is viszsza gondolván.

Jegelés az üvegházban

A délvidéki magyar irodalom nyelvi távlatairól

Rendkívül kényelmes dolog a jugoszláviai magyar irodalom jövőjét annak függvényében látni, hogy biztosítva lesz-e ezután a könyvkiadásunk, s hogy lesznek-e magyar (magyarul író) fiatalok, akiknek művei igénylik az alapítványok támogatását. Úgy gondolom, nem szabad elsősorban pénzkérdést csinálnunk abból, ami alapvetően nem az. Akkor sem, ha egyik véleményformáló irodalmi tekintélyünk a lényegét abban látta, hogy a mi zsebünkben dinár csörög. De ha mégis kísért bennünket ez a hiányra utalásában még szörnyűbb metafora, akkor én azt vagyok kénytelen ajánlani, bizzunk az euro idejének eljövételében, s a magatartásunkkal is ennek a kínálkozó lehetőségnek a megvalósítását szorgalmazzuk. Persze elsősorban esztétikailag, erkölcsileg.

Én a délvidéki magyar irodalom megteremtésének lehetőségét a nyelvi kultúránkhöz való, a nyomdatermékeinkben közvetlenül kevésbé érzékelhető viszonyunk függvényeként érzékelem. Az Aracs folyóirat felelős szerkesztőjeként azt kell tapasztalnom, amit a lektorok évtizedek óta napról napra észlelhetnek, ám magától értődő volt számukra a probléma elhallgatása. A hozzám beérkező kéziratok nem ritkán megdöbbenően gyöngye nyelvi színvonalára gondolok. Emellett évek óta egyre nyilvánvalóbb, hogy legfeljebb a magyar tanszéket végzetek kifejezőskultúrája magasabb szintű, jóllehet többnyire a magyartanárok nyelvi vétségeinek gyomlálásával is van gondjuk az igényesebb lektoroknak. Egyértelmű kétségbeesésre azonban főleg a szerb nyelvű oktatásban részesültek anyanyelvi írásszintje ad okot. Vannak közöttük ui. olyan szépreményű tehetségek, akik gyakran a szavak jelentésének és a mondatformálás lehetőségeinek nem ismerése miatt tévednek. Ezért olykor megoldhatatlan feladatok elé kerül a szerkesztő és a lek-

tor. Úgy kell átírniuk az ifjú ember szövegét, hogy ne szenvedjen csorbát a szerző eredeti mondanivalója. Emiatt botrányra azonban csak a hatvanas évek második felében kerülhetett sor.

Amikor ezt állítom, akkor nem a maximalizmus rögzisméje, hanem egy írói kifejezőmódnak, nyelvi standardnak a védelme beszél belőlem. Vagyis tisztában vagyok vele, hogy a kéziratok nyelvi gondzóinak Magyarországon is igen nehéz a feladata, mint-hogy nem csupán a félig-meddig dilettánsok, hanem a befutott, a saját stílusukba beleszerelmesedett írók is, olykor minél inkább eltérnek a nyelv elfogadott normáitól, annál inkább ragaszkodnak az ő külön kifejezőmódjuk feddhetetlenségéhez. S különben is, aki otthon van a nyelvben, az a belekényelmesedésre is hajlamos. Legbelül a lektor foglalkoztatására számítva figyelmetlenné válhat.

A délvideki írók nyelvi felelősségének a lektorra hárítása mögött más és másként rejtett és rejlik. A szocializmus kimondva vagy kimondatlanul lebecsülte a nyelvet. Mindenekelőtt az internacionalizmus elve helytelenítette az egy nyelvhez való kötődést. Ha ehhez az érdekhez az erőszakkal összetákolta állam védelmének feladata is társul, akkor – többnyire kimondatlanul – főleg az ország biztonságát potenciálisan veszélyeztető kisebbségek nyelve válik másodrendűvé, a hangsúlyozott, sőt törvényesített egyenjogúság dacára is mellőzhetővé. A JMNYE szomorú története a legjobb bizonyossága nemcsak annak, hogy az emberiség avantgárd országa csupán szűkebb keretek között engedélyezte a nemzetiségek számára az anyanyelv művelését, hanem annak is, hogy a mi nemzetiségünk soraiban a toll forogatói számára az anyanyelv kérdése elsősorban magánügy, alkotói kifejezőeszköz, nem pedig – miként a látszat sugallta – közügy, intézményes kérdés volt. Makacs hagyományvédőknek, lelkiismeretes tanároknak, hivatásszerető lektoroknak és túlbuzgó jogászoknak volt köszönhető az a szűkebb értelmiségi körök ideig-óráig lelkesítő nyelv művelő eredmény, amellyel a mi tartományi nemzetiségi kultúránk büszkélkedhetett.

Tényszerűen tudok emlékezni: több ismertebb írónk lenézte a nyelvünket. – Hát úgy nézek én ki, mint egy nyelvész? – tette föl a fülem hallatára a gögös kérdést irodalmunk legnagyobb tekintélye. Pedig az értékelő kritika óvatos tudománnyá sterilizálásával akaratlanul is annak a szinte szó szoros értelemben botcsinálta nyelvésznek, Kek Zsigmondnak a nyomába szegődött, aki kitöltvén a Goli otok-i öt évet, a mi romló nyelvünk pallérozásának szentelte a maradék életét.

A symposionisták vállveregetve beszéltek a kézírataikat gondozó kollégájukról. Egyikőjük a finnországi nyelvészeti stúdiumokat lebecsülendő karrierista lehetőségnek tekintette. – Nekem csak egy jó lektor kell!

– jelentette ki akkori irodalmunk másik ifjú titánja, aki azóta időnként újrakezdte az anyanyelvével folytatott, nem mindig eredményes harcát. Sajnos, ma sem jut mindenkinek az eszébe, hogy először is saját magunknak kell lektorálnunk a kéziratunkat.

Az alkotás nyitottságának, korlátlanságának kánonja uralkodott el a hatvanas években, s kisebb mértékben a következő két évtizedben is. A közösségtől kölcsönzött, tőle elsajátított szavak használata kapcsán – az egyetemes magyar nyelvkultúrával összefüggésben – tanúsított lelkiismeretesség: vagy az államvédelem szempontjából gyanús konzervativizmust, gettósodást, vagy a kortárs magyarországi, netán a hazai korábbi kultúrpolitika szocrealizmusához való alkalmazkodást, tehát nemzetieskedést vagy dogmatikusságot jelentett.

Persze, az alkotói szabadság a mi körülményeink között nem ritkán az alkotói felelőtlenséggel volt azonos. Az író, aki a nyelvében is csak úgy-ahogy magyar iskolában nem tehetett szert kifejezésbeli magabiztosságra, ha akart, akkor sem szabadulhatott meg egykönnyen a tankönyveiből és a tanáraitól örökölt magyartalanságaitól, pongyolaságaitól. Vagy ha ezektől igen, a nyelvi szűrkeségtől, szegényességtől már egyáltalán nem. Aki nem értette s esetleg a hegyeségek miatt bírálta őt, az úgymond nem tisztelte az alkotói egyéniségét, s a közhelyek sablonjába, a tömegkommunikáció közhelyeibe próbálta beleprésselni az ő kifejezésbeli eredetiségét.

A nyelv a társadalmi viszonyok függvénye – sajkózta a dogma. Mivel a társadalmi viszonyok fejlődnek, e folyamatot a nyelv felépítményhez tartozó másodlagos mozzanatként kíséri. Vaskalaposoknak, magát a viruló életet visszafogni igyekvőknek tartották azokat, akik szerintük elavult normákra hivatkozva szeretnék visszaalakítani az új embert s annak eredeti kifejezését. Ezen a ponton öntudatlanul is közös platformon voltak az irodalmi fenegyerekek a kommunista hivatalnokokkal.

Ha akkortól kezdve nem ritkán irodalmi bújócska lett a nyelv az íróink számára, vagyis inkább az elrejtőzés, mint a megmutatkozás eszközének bizonyult, a kilencvenes évektől már gyakrabban vált az egyértelműbb önkifejezés eszközévé. Ezáltal könnyebben és gyakrabban kerülhettek felszínre a korábbi kifejezési homályban elvesző nyelvi hibák. Amiatt is, hogy a már viszonylag begyakorlott tollú írók mellett a lektori-szerkesztői funkciókat betöltő magyar szakosok közül is sokan külföldre mentek. Újvidéken, a rezervátumunk központjában a magyar kultúra emigránsaiként a magyar nyelv szakembereivé, íróivá lett káderek jelentős részének távozásával azok kerülhettek előtérbe a megritkult sorainkban, akiket addig mint állítólagos nacionalistákat, anarcho-liberalistákat vagy tehetségteleneket visszafogtak.

Ezzel bizzar helyzet állt elő. Az utóbbi években közéleti és irodalmi szóhoz jutók között ui. többen hiába voltak magánemberekként tartózkodók a kommunista diktatúrával, a frázisok tartalmatlanságával, a lényegi felületességgel szemben, nyelvi kibontakozásra nem volt lehetőségük, úgyhogy olykor – paradox módon – a magyarságukat nyíltan és hangosan vállalók íráskultúrája még annyira sem feddhetetlen, mint nem egyé azok között, akik mind a mai napig a nemzetköziségükkel hivalkodnak. Az utánuk jövőeknek még nehezebb a dolguk. Mert hiába vállalja nem egy tanár több mint egy évtizede iskolai ill. iskolán kívüli többsletmunkaként a magyar műveltség népszerűsítését, a legjobb szándékuk dacára is többnyire baj van a nyelvi kultúrájukkal és az általuk használt tankönyvek jelentős részével. Emellett a magyar nyelvű oktatásra a lehetséges igazgatói szankciókon kívül mind a mai napig az utcáról is nyomás nehezedik.

A magyar szónak nem értéke, hanem kockázata van a közéletben s nyilvános helyen is. A magyar kifejezésnek mindinkább – a határon inneni és túli médiának egyaránt köszönhetően – passzív és passzívizáló szerepe lett. Kimondatlanul is az az elv munkál, mely szerint elég, ha a mindig alkalmazkodó, folyton illeszkedő magyar ember kielégítően informálódik az anyanyelvén. Ne okoskodjon fölöslegesen, ne próbálja megfogalmazni, föltárni azt, amiből csak baja lehet. Ezért a mi értelmiségünknek, mivel nincs stratégia, amelybe beilleszkedhetne, rövid távon nem érdeke, tehát sem ideje, sem pedig kedve, hogy önfenntartása fegyvereként használja, csiszolja, fejlesztesze az anyanyelvét. Elég, ha a politikusok olykor szépen, de rendszerint nagyokat mondva beszélnek. Ha mégis pallérozza valamennyire a kifejezőskultúráját, ez csupán alkalmi, lelkiismeret-nyugtató, kisebb körre korlátozódó pótcselekvés, esetleg időnként ismétlendő frázis a számára. Annyira meghatározzák őt a jórészt múltból örökölt, a politika által ma is manipulált körülmények, a kenyérgondok, hogy sem értelmét, sem lehetőségét nem látja a nyelvi kultúra feltételei újraalkotásának, saját anyanyelvhasználatát revíziójában teljes lényével való részvételének. Az adott közeg viszont az írókat sem provokálja önma-ga és mások eddig elrejtett, leszorított valóságának megnevezésére.

Hiteles irodalomról csupán az önmagunk, s a jelzett körülményeink teljes nyelvi (azaz: erkölcsi, lélektani) birtokbavétele esetében beszélhetünk. Csak akkor, ha – például az eddig érhetően nagyon is mellőzött drámai formában – képesek lennénk fölvenni a harcot a diktatúrából örökölt beidegződéseinkkel, holdkórosságra emlékeztető meghatározottságainkkal, nem kis mértékben a kommunista diktatúra idejéből örökölt magatartásunkkal. Mert különben anyanyelvi félkultúránk csupán elnyomottságunk siráma-

inak ismételtetésére tesz alkalmassá bennünket. El-koptatott szavaink, hatástalan szókapcsolataink a mindennapok kicsinyes értelmével fedik el azt, amit régebben a konfekciós avantgárd és a nyegle posztmodern rejtett el. S a tetejében ez sem mehetne már kellő szerkesztői-lektori kozmetikázás nélkül, hogy meglegyen a látszat: ha nem futnak is már nálunk a jó tollforgatók a nemzetiségi kultúrstafétával, de azért kocognak a kisebbséggel. Mellesleg: e sorok írója az érkező próza eszközeivel kutatja a gépies vagy tudatos elhallgatásokat, féligazságokat, naiv vagy számító hazugságokat, amelyeknek mind a mai napig nem egy vonatkozásban a foglyai vagyunk.

A kellő alkotói önkritika hiányában a mi írói erő-demonstrálásunknak tehát egyelőre nincs több fe-dezete annál, mint ami pl. a hatvanas évek második felétől néhány évig adott hírt magáról. Ha akkor nem alaptalanul nem egy hozzáértő minősítette üveghá-zinak és (alkalmanként rendkívüli anyagi ösztönzés-sel, pályázatokkal) injekciózottnak irodalmunkat, akkor jelenleg az üvegháziság és injekciózottság leg-alább annyira szembe-tűnő, s bizony nem számotte-vőbb az eredmény. Mert a szerény gondoskodás a ha-táron túlról jön, s a nyilvánvaló agónia elnyújtását, nem pedig az új életre kelést, a nyelvi-szellemi-erkölcsi megvilágosodást szolgálja. A korábbi országhöz-ségi (egyre inkább csak mímelt) hitnél ugyanis már a nagy vérvesszeségünk, lakosságunk majd 50 %-os csök-kenése s a folyamatos eróziónk tudata miatt sem le-het mélyrehatóbb a nemzetközösségi hit. Emellett a nemzet mint művelődési eszmény s mint életfelté-tel – önmarcangoló kételyként nem mindig alaptala-nul – ugyanolyan cinizmussal kezelhető le, mint a ko-rábbi jugoszláv közösség eszméje.

Szóval – hiába dolgozunk rendkívül sokat – *sem a gazdaságban, sem pedig a kultúrában nem a sa-ját lábunkon állunk*. Ezért az önszemléletünk, a kom-munizmus éveinek párt-elkötelezettségtől és a napi érdektől független értékelése, a lényünk mélységei-be hatoló önbírálat megszületése és emberformáló-vá válása, az értékteremtés alapjaként való fölfoga-sa: várat magára. Közegükkel termékenyítően dacoló, példamutató szellemekké a gyarló pillanatnyiságunk-on tülemelkedni tudó írástudókként válhatnánk. Mi viszont általában sokkal földhöz ragadtabbak, úgy-mond „okosabbak” vagyunk annál, semhogy kocká-zatosan a tettek és a szavak mélyebb igazság által hitelesített egységére törekedve fejeznénk ki és va-lósítanánk meg önmagunkat. Vagyis egyelőre nem mutatkozik annak lehetősége, hogy egy szűk réteg jó-részt gépies elvárásainak megfelelően kiadott folyó-iratokon és könyveken túl az írástudók élő szellemi or-ganizmusa, ill. – mondjuk így – vajdasági irodalom ala-kulhatna ki a Délvidéken. Egyelőre a kisebb-na-gyobb anyaországi egyéni sikerünk is főlemel ben-

nünket egy rövid időre, vagyis csupán egy-egy sikerültebb könyvünknek, esetleg olyik önmagát átugró írónk példamutató gesztusának tudunk örülni. Ha egyáltalán időben tudomást szerzünk róla. Mert a médiánk még annyira sem veszi tudomásul a műveinket, s legalább annyira tartózkodik a több szempontú kritika támogatásától, mint ahogy az a kommunista intézményeknek az irodalomhoz való viszonyára volt jellemző. Ha akkor még olykor forró, jóllehet többnyire langyos és nem ritkán félrevezető volt az új művek fogadtatása (amelyeket jegelniük kellett volna, ki sem adták), akkor az utóbbi másfél évtized langyosságában a mind gyakoribb jegelés jelent változatosságot. A létünkbe vágó problémákat megnevezni igyekvő, igazságkereső törekvéseket agyonhallgatják. A múltunk, a létünk – az egyes részeredményektől eltekintve – a hiteles írói nyelv által: föltáratlan.

De vajon a föléledésünknek nem velejárója-e, az európaivá válásunknak nem feltétele-e a szellemünk tájjegyeiről, egyszerűségünk konkrétumairól, a mi külön igazságainkról való lemondásunk? Éppen ellenkezőleg. A kultúra eurója annál megnyugtatóbban csörög majd a zsebünkben, minél teljesebben vállaljuk a mindenütt érvényes igazság mérlegén a régióink lételeményét, a körülményeink hatására formálódott lényünket, ami miatt ma még többen haszonérdekből és előítéletek miatt provinciálisoknak bélyegeznek bennünket. Holott ez nem csupán az ember alkotói önmegvalósításának a leghitelesebb útja, hanem a demagógia nélküli nemzetköziségnek, általános emberi hitelnek is. Magának az őszinte, cselekvő s ezért hiteles humanizmusnak.

Szórványlétünk szolgálatának látszata és valósága

Ha a leszakított nemzetdarabjainkról beszélünk, a szórvány fogalma igencsak viszonylagosnak tűnik. Általában szórványnak azt az etnikailag viszonylag homogén életteret tekintik, amelyen az adott nemzeti kisebbség a rá nehezedő, asszimilációra ösztönző államnemzeti nyomás dacára, egyelőre fenntartja önmagát. A tömbmagyarságnak ez az értelmezése – legalábbis a vajdasági magyarok esetében – azért sántít, mert a magyarul még beszélők, illetve a magukat még magyaroknak vallók tényét összetéveszti a magyarság fogalmával. Ugyanis csupán erős fenntartással tekinthető magyarnak az az etnikai csoport, amely iskoláztatásának egyik szintjén sem elsősorban a saját nemzeti történelmét, földrajzát, zene- és képzőművészetét tanulta, s az anyanyelvét is jobbra csak olyan mértékben, hogy otthon – ha a feleségével azonos nyelvet beszélnek – szót váltson a családdal, ha kell, levelet is tudjon írni, kommunikációs zavar nélkül kísérhessen az éppen időszerű szappanoperát va-

lamelyik kereskedelmi TV-ben, s legalább hetente magyar újságot is tudjon olvasni. Szórványmagyarságunknak e tipikus embere általában előítélettel legyint az északi határon túli magyarságra. Önzőknek, anyagiassáknak tartja őket a politikusaikkal együtt. Ebben persze van igazság, csak arról sem illene megfeledkeznie, hogy a titoizmus idejében, amikor neki vagy a szülőjének jobban ment a sora, mint az anyaországiaknak, éppen olyan tehetetlenséggel sajnálta le akkor őket, miként most azok őt.

Kozmopolita magaslatokról és a demagógia bástyái mögül multikulturalizmusnak szokás becézni a két szék közé esettségnak ezt a kínos állapotát. Azt a helyzetet, amikor az ember egyértelműen sem magyarnak, sem pedig szerbnek nem nevezheti magát. Szerbnek azért nem, amiért magyarnak sem. Mert ha magyarul végezte is az általános iskolát, az említett tantárgyakon kívül a magyar nyelv és irodalom keretében sem csupán a tantárgynak megfelelő írókat tanulta, hanem szerbeket is. Immár másodszor is, mint hogy a szerb nyelv tanulásának keretében a legjelentősebb szerb írókkal eleve meg kellett ismerkednie. Azonban ha a tetejében a környezetének kifejezőmódja többnyire szerb is, az ő kifejezőkultúrája általában jócskán elmarad a többségé mögött. Az anyanyelvi szókinccse viszont a szüleihez mérten is már beszűkültebb, bizonytalanabb – a magyarországihoz képest kevés, az államalkotók írói lefordított műveivel megtűzdelt anyanyelvórának is köszönhetően. S ha ehhez hozzászámítjuk a magyar nyelvnek a közéleti korlátozottságát, a fasisztoid polgárháború után is bennünk jórészt továbbélő fenyegetettség érzését – akkor egyáltalán nem érezhetjük megalapozottnak a jogunkat, hogy Szabadkát és környékét, valamint a Tisza-partot a szó kulturális értelmében is tömbmagyarságnak tartsuk. Legfeljebb akkor, ha elfeledkezünk Erdélyről, annak azon területeiről, amelyeken az állampolitika folyamatos rontási kísérletei dacára is, különb a magyarság öntudata, mint akár az anyaország valamelyik keleti megyéjében.

Mindezt azért kell szem előtt tartanunk, hogy tisztában legyünk vele: az egyetemes magyar kultúrához képest az egész délvidéki magyarság szórványnak tekinthető. Viszont ha pontosak akarunk lenni, arról sem feledkezhetünk meg, hogy az említett szórványtömbökhöz képest Nyugat-Bácska, illetve a Bánság magyarságának az önelidegenezettsége még nagyobb mértékű, minthogy a többnyire kisebb települései gyorsan fogyó szigetek a délszláv tengerben. Az már részletkérdés, hogy az anyanyelv erőziója mérsékeltebb azokban a nagyobb falvakban, amelyek nyolcosztályos iskoláiban vannak magyar tagozatok, vagy különösen ott, ahol a nemzeti egyöntetűség folytán magyar nyelvű az iskola.

Mindenekelőtt saját magunk segíthetnénk önmagunkon. A politikusaink által, akik ahelyett, hogy továbbra is a kicsinyes érdekeiknek megfelelően a még mindig rosszul kitűzött szerb nemzeti célokhoz alkalmazkodnának, kikövetelnék a magyar iskolák megnyitását az óvodától az egyetemig.

Végre elmondhatták mindenkinek

A Nyolcvan év kisebbségben című könyvről

Nagyon fontos feladatot teljesített a Magyarok Világszövetségének Jugoszláviai Országos Tanácsa, amikor a millennium tiszteletére 80 év kisebbségben címmel pályázatot hirdetett meg. Ennek köszönhetően az érdeklődők írásban vallhattak arról, amit a kisebbségi élet szempontjából a tapasztalatuk szerint jellemzőnek, meghatározó erejűnek éreztek. Igaz, a kötetben helyet kapott vajdaságiak közül főleg a médiából és az irodalomból többé-kevésbé ismert emberek nyilatkoztak meg, olyasmit tárva föl a magánéletük közösségi vonatkozásairól, amitől mint lelki terhertől csupán e számukra fölkinált alkalommal szabadulhattak meg.

Hódi Éva bírálóbizottsági tag jelentése szerint 5 országból 41 jelentkezés – összesen 1300 oldal terjedelemben futott be. A korai fűságtól az aggkorig nemzedékek éreztek ellenállhatatlan kényszert, hogy köztanulásként föltárják a trianoni békediktátumot követően rájuk szakadt nemzeti nyomorúságunkkal összefüggő tapasztalataikat. Ágoston Mihály, a bírálóbizottság elnöke szerint „A dolgozatokban dominál a család és tagjai iránti emlékező szeretet, valamint a megértésre való készség, és egyetlenegyszer sem jelenik meg bennük a gyűlölet vagy a bosszúvágy az orvosolatlan sérelmek, a terror és a megaláztatás nyomán.” Ehhez még hozzáteszi: „a 80 év ábrázolásához itt elsősorban nem a jó ecsetre és a gazdag palettára volt szükség, hanem a hiteles tanú hiteles vallomására.”

Ez azt jelenti, hogy a zsűri kevésbé méltányolta az olyan írók-publicisták munkáit, mint amilyen a Tomán Lászlóé vagy a Tari Istváné. Az előbbinél alighanem az lehetett a fenntartása, hogy bármennyire is hiteles és érdekfeszítő, amit önmagáról és a családjáról a két világháború közötti, majd a visszacsatoláskorabeli, végül a háborúvégi, főleg újvidéki körülményekről mond, az utána következő évtizedek értékelésével adósunk marad, pedig mint a tartomány egyetlen, tehát teljhatalmú könyvkiadójának szerkesztője egyike kulturális egyenirányítottságunk koronatanúinak. Tari munkája viszont azért nem kerülhetett előtérbe, mert bármennyire töményen jellemzi is a bevezetőjében a számunkra tragikus időszakot, az általa közölt leveleknek, dokumentumoknak adja át a szót. S bár-

mennyire jellemzik is ezek a nyugati fogyasztói társadalom csapdájába belelökött, a családjuktól, a nemzetüktől és önmaguktól is elidegenített jugoszláviai magyarok helyzetét a Tito-korszak konszolidációja idején, ez nem pótolhatja a jó tollú író mélyből fakadó, teljességre törekvő vallomását.

A zsűri elnöke jelezte logika ad magyarázatot arra, miért éppen a muraközi származású, de a szüleivel még gyermekkorában Kanizsára átvándorolt Kávai Anna visszatekintését tartotta a bizottság első díjra érdemesültnak. Az *Elindultunk a Posta úton* című önéletrajz ugyanis a derekasságnak, a beilleszkedésnek, az elszenvedett mérsékelt sérelmek eltűrésének, a túlélés taktikájának története. Hódi Sándor szókimondó történelmi visszatekintésének dacára a bírálóbizottságnak nem volt érdeke, hogy „kemény sorsot” állítson az első helyezettet övező figyelem középpontjába. A maga szempontjából igaza is van, hiszen a nagy többségünk fönnmaradt, és a sebei sem mérgesedtek el. Áldozatok mindig voltak és mindig lesznek. Helytelen tehát a gyógyíthatatlan sérelmüket tipikus esetekként előtérbe állítani. A múlt társadalmat egyértelműen elítélők, a bekövetkező értékválság miatt inkább csak a rosszra emlékezők panaszait (a Cirkli Zsuzsáét, az Uri Ferencét, a Sass Lászlóét, a Kószó Mihályét és a Kiss Ádámét, mellettük Szabó Szabados Ilonka, Korhecz Illangó és Kiss Tivadar alkatból fakadón optimista felhangjaival) a jelzett kritériumok érhetően sorolták lejjebb az értékelés során.

Még inkább tisztába jövünk a bírálóbizottság szempontjával, ha szem előtt tartjuk, hogy Szloboda János munkáját, a pályázat problémaföltárás és emberi példamutatás szempontjából egyaránt legszintetikusabb művét, második díjjal jutalmazta. A szerző szemléletes példákon, a gyermekkori családi háttérrel összefüggésben tárja föl a 30-as, 40-es és 50-es, sőt a későbbi évekre jellemző kisebbségi viszonyosságait. Egy regény lappang az általa zentai anekdotázással előadottakban. Noha Szloboda magyar szellemben nevelkedett, a humánus és az előrelátás egy pillanatra sem állította szembe a szerbséggel, ami – a szerencsének is köszönhetően – a megmaradást tette lehetővé. Mai és mindenkori szemmel nézve a lehető legjobb példamutatásról van itt szó. Hogy mégis csak második helyezés...? Talán azért, mert nálunk magyaroknál a női mindent túlélés princípiuma, tehát Kávai Anna környezetéhez simuló magatartása fontosabb annál a felemás férfiasságnál, amely nem utasítja el a tartalékos honvédtiszt szerepét, ahogyan Szloboda János apja cselekedte.

Jómagam inkább az előző években, évtizedekben sokoldalúan nyomorgatottaknak, főleg a félretanított fiatalabbaknak a dokumentumait emeltem volna ki. Mindenekelőtt az olyat, mint amilyen a Kiss Ádámé, amely a mi ittlétünket illető éjsztét pesszimizmusában

maig érvényes, eddig pusztán napi (párt)politikai szavakkal megfellebbezett igazságokat mond ki. A mai funkcionáriusaink sem szívesen szembesülnek azzal a kilátástalansággal, amelyről a nevezett és a többi 14 szerző tanúskodik. Nem azért jók e szövegek, mert a tehetetlenséget nyugtázzák. Ellenkezőleg. Azért, mert vérlázítóak, mert akaratlanul is azt tudatosítják, hogy minél előbb minden emberit meg kell próbálni, mert ez így nem mehet tovább.

Még egy ellentmondás feszül a bevezető és egyes vallomások között. Hódi már másutt is leírta, hogy a partizánok háborúvégi genocídiuma nem vérbosszú, hanem főntről irányított magyarságitró politikai akció volt. Ezzel szemben a könyv nem egy vallomástevője, Matuska Márton neves könyvéhez hasonlóan, megtorlásról, bosszúról beszél. Az igazság viszont ez alkalommal középen van. Egyfelől hadd idézzem emlékezetbe, hogy a bosszúnak a balkáni térségeken évszázadokba visszanyúló hagyománya van. De ha ez a hajlam már kiveszett volna is a génekből, az akkori körülmények mindenképpen beleérték volna a lélekbe. A kommunisták által harcra félrevezetett, zömükben primitív emberek a családi veszteségeik miatti fájdalomkon a felelősöknek tartottak indulatos megbüntetésével igyekeztek enyhíteni. A nem ritkán aberráltak példamutatásától vezettetve, s veszteségeik jogorvoslatává átminősített rablással, „osztályigazság”-érvényesítéssel kárpótolva magukat. Az „okos” hatalom viszont azt törvényesíti, amit a nép legbelül akar. Tito és a munkatársai jó érzékkel a hatalmi vitorlájukba fogták a délszláv (főleg szerb) bosszúvágy szelét. A születendő állam érdekének megfelelően engedték kielni a vörös jelszavakként megfogalmazódó, nemzeti tömeggyilkosságokként megvalósuló indulatokat. Ez persze nem jelenti azt, hogy – miként erről már többen tanúkra, dokumentumokra hivatkozva írtak – az erőszakkal összetákolt ország minél teljesebb egysége megőrzésének érdekében nem a magyarok irtása és elűzése lett volna az új hatalom egyik fontos stratégiai célkitűzése.

A többi között ezeknek a kérdéseknek a megvitatására is lehetőséget ad a tárgyalt könyv. De sok minden másra is. Főleg arra, hogy *minél előbb és energikusan meg kell teremteni a délvidéki magyar kultúra délszláv államnacionalista érdekektől való teljes függetlenségét*, egy hiteles multikulturalizmus előfeltételét.

A magyar (és a nem magyar) utcanevéről

Dr. Hegedűs Antal a közelmúltban a Magyar Szó Közös Íróasztalunk rovatában amiatt aggályoskodott, hogy a VMSZ vezetőségének megzsarolhatósága miatt meg fog szégyenülni Kossuth Lajos emléke Szabadkán. Ahogyan Iványi Istváné és Lányi Ernőé is

megszégyenült: az előbbi utcája nyolc házról, az utóbbié egyből áll. Tegyük hozzá: Kosztolányi Dezső, városunk legnagyobb szülőtte még mindig a Kertváros egy kis zsákutcája miatt szégyenkezhet, holott minden emberi logika szerint valamelyik fontosabb utca mellett a gimnáziumnak is az ő nevét kellene viselnie. Annál is inkább, minthogy Svetozar Markovićnak soha nem volt különösebb köze Szabadkához. Ezt az utóbbi kérdést azonban előreláthatólag a Nemzeti Tanács fogja megoldani, magyar iskolák létrehozásával.

De hátha maga a szerb állam is, egészen más okoknál fogva. Azért is, ami miatt nem a mai szerényebb Žarko Zrenjanin utcát (ahogyan azt a kisebbségben levő képviselőink hasztalanul szeretnék), hanem a Boris Kidričev fogja remélhetőleg elnevezni Kossuth Lajosról, nem fogadva el a horvát képviselőknek a dr. Hegedűs által is nyugtázott kifogásait, hogy a délszláv sétálók tömegének nem tetszene napról napra a számukra ismeretlen Kossuth névvel találkozni a korzón.

Elképzelésem azért nem maradhat utópikus, mert itt európai (szerb) államédekről van szó. Eszerint azokat a korzón sétálgató embereket, akiket egyidőben menekültként és „Herrenvolk”-ként telepítettek városunkba, hozzá kell szoktatni az új körülményekhez. A mai kulturált élet fönntartásához nem elég a feketézés, a kereskedés s a segélyeknek köszönhetően a fél- vagy teljes ingyenezés. Aki itt akar maradni, annak részt kell venni a város újjáépítésében, pótolva azt, amit az elmúlt nyolcvan év alatt leromboltak, elloptak vagy lefojtottak.

Amit leromboltak – az erkölcs, az emberek egészségesebb élete, önérzete, identitástudata – az közvetlenül nem látszik. Annál kevésbé, mert a szűkebb belváros csodája még a bennszülötteket is elkápráztatja, hát még a történelmi szél által idesodortakat! Ahhoz, hogy itt mindent érdemben megbecsülhessenek s hozzájáruljanak ahhoz, hogy idővel a külváros is legalább valamennyire hasonlíthasson a szűkebb központhoz, tudniuk kell: ki teremtette azt, ami még szép és jó Szabadkán.

Tisztában kell lenniük vele, hogy a gyönyörű épületek a Monarchia korának magyarországi alkotásai. Bizony szükségük lesz az emberi alázatra, hogy fölfogják: volt idő, amikor a magyar (beállítottságú) polgárság (amellett, hogy ostobán engedte magát a világháború és a széthullás felé sodródni) időtlent, csodálatosat is tudott alkotni. Olyat, amelyet az elmúlt nyolcvan év alatt rossz államédekként kondícióban tartott félvadság sem tudott (vagy mert) megsemmisíteni. A XIX. század vége volt az az időszak, amikor már Kossuth Lajos rég belátta ifjúkori nagy tévedését, amely mögött nagy emberi ok rejtőzött: képtelen volt széthullónak látni azt, amit ezer évig legfeljebb átmenetileg szállhattak meg idegenek. Mikor ezek az

építészeti remekművek készülőben voltak, Kossuth a saját nemzetének és a szomszédoknak a jövőjét a Duna mentiek szövetségéeként képzelte el. Hogy mennyit szenvedett Közép-Európa Kossuth Lajos tanításának mellőzése miatt, azt a halálát követő háborúk, a nagyhatalmakkal szembeni védtelenség, és az itt élő kis nemzetek szélsőséges sovinizmusának gyilkos következményei tanúsítják. (Legvégül derült ki, hogy délszlávok vesztettek legtöbbet: azzal, hogy egyszerre túl sokat kaptak, úgyhogy emberileg nem tudtak vele mit kezdeni.)

Kossuth élete és műve tehát olyan monumentális tanulság, amelyet ma nem csupán a magyaroknak kell ismerniük, hanem az európai beállítottságú szerbeknek is. Erre a rendkívüli opuszra mindenekelőtt a központ legfontosabb utcanévtáblája kellene, hogy utaljon. Kezdetben minden bizonnyal fokozottabb éjszakai rendőri ügyeletre lenne szükség. S talán alapítványi támogatásra is, hogy az időközönként meggyalázott utcanévtáblát lehetőleg egy órán belül új válthassa föl.

Az ezzel kapcsolatos kiadások aszerint csökkenének, amilyen mértékben fény gyulladhatna a szerb diákok agyában a történelmi eseményeket illetően, s így egészen meggritkulnának a sötétség partizánakciói. Tehát ha nemzeti és osztályideológiai ferdítések nélkül tanulhatnak a saját nemzeti történelmüket – Kelet-Közép-Európa múltjával összefüggésben, a magyarok iránti gyűlölet terheitől fölszabadultan.

Az önmagát rosszul ismerő, másokat csak a pilanatnyi szüksége szerint tudomásul vevő öntelt ember előbb-utóbb pórul jár. Ez történt legutóbb a szerbekkel. Most a jobbik eszüket – különös tekintettel Szabadkára – olyképpen is vállalhatnák, hogy a történelmi tényeknek megfelelően oszlatnák el már a tankönyvekben a mítosz kódját s tisztáznák pl. azt, hogy a Crni Jovan nevű haramiavezér annak idején kevéssel sem volt kisebb gazember Zápolya (Szapolyai) Jánosnál, akinek a magyar királyi érdekei megsüttették Dózsa Györgyöt... Ez pedig azt jelenti, hogy ideje lenne, ha városközpontunk giccses hazugsága (bármennyire legyen is szobrászati kifogástalan) minél előbb múzeumba, vagy emlékparkba kerülne. (Megnyugtató: minden népnek van szégyene, amellyel szembe kell néznie, hogy európai értelemben nagykorúvá válhasson.)

A néphősökről annyit, hogy ma már egyértelmű: sokszor azok voltak a hősök, akik – nem föltétlenül gyávaságból – otthon maradtak a feleségük szoknyája mellett, semhogy a saját kis népüket veszélyeztessék a túsokat szedő megszálló megtorlásai által. Ma már tudjuk: a történelmi és társadalometikai értelemben vett nagyság többnyire egyenes arányban van az önuralommal, a belátással, a stratégiavállalással, annak tudomásulvételével, hogy nemcsak Közép-Európában, hanem a Balkánon is, mindannyian kis nemze-

tek (olykor pedig csupán törzsek...) vagyunk. A szolgalelkűség számomra nem kevésbé ellenszenves, az azonban egészen más.

Voltak irigységből, bosszúvágyból, lustaságból bujkáló, leginkább hátulról támadó fantaszták, esetleg vakhit jóhiszemű megszállottjai, élehetlenségüket a jövőendő fiktív (mind elérhetetlenebb) közösségével kompenzáló önföláldozók – akiket azért mégsem szabad elfelejteni. Ahelyett azonban, hogy nagy utcák névadóiként, akaratlanul is mindig követendő példaként állítanánk előtérbe őket (folytatva az ifjúság félrenevelését), emberileg sajnálunk, a kultúra szempontjából viszont – mint egy régebbi közösséglelektani állapot sajátos tükrözőit – tanulmányoznunk kell őket. Sorsuk előítéletektől független sokoldalú föltárása alapföltétele a létfontosságú nemzeti önismeretnek. Részben azért, hogy az utódok ne folytassák az általuk nemritkán jóhiszeműen, naivitásból vétett hibák esztelen, katasztrófába torkollott szaporítását.

Amit tehát nemzeti büszkeségnek nevezünk, az nemritkán kisebbségérzésből fakadó üres dac, a szűrés körülményektől könnyen elpukkadó hólyag. (Ezt mi Trianon óta nagyon – remélhetőleg: végleg – megtanultuk...)

Végkövetkeztetésként (javaslatként): a megfontolt értékölfogású építők, a békés együttélés cselekvő példamutatói érdemlik meg elsősorban, hogy a legfontosabb utcák az ő nevüket hirdessék. Azok, akik tisztában voltak vele, hogy a közösségért és közösségben élés nem harcos szavaknak és bármilyen erőszaknak a kérdése, hanem a jóhiszeműek által bármikor szabadon ellenőrizhető és élvezhető, valamilyen és valamennyire megváltoztatott, megnevesített emberi valóságé.

Föltámadunk-e a közhalálunkból?

A délvidéki magyarság közéletéről nem beszélhetünk, mert – nincs. Vajdasági közélet – úgyahogy – van. A politikusaink többségének megnyilatkozásaiban és a média cikkeinek zömében a vajdasági és a szerbiai közélet helyettesíti a magyart. Ez csak részben magyarázható azzal, hogy az Európai Unió eddig inkább csak elvben törődött a kisebbségi jogokkal, anyagilag pedig nem támogatja a nemzeti önazonosság védelmének projektjeit. És a „közélet”, közszolgálat embereinek megvásárolhatósága, s az „inkább ma egy veréb, mint holnap egy tűzok” elvének eluralkodása sem indokolja teljességgel a másról beszélés „kultúrájának”, továbbá az ünneplésnek és a dicsekvésnek a virulását. Az örökölt és hatóságilag fejlesztett félelem valamint a kommunista viselkedési reflex szintén akadályozza a médiát a délvidéki magyarok közéletének megteremtésében.

A hiteles közélet megteremtésének alapfeltétele a társadalmi-nemzeti-kulturális valóság hiteles föltárása és folyamatos napirenden tartása. Nem a nagyvilág és Szerbia időszerű eseményeinek előtérbe helyezésével válunk európaivá. Majd akkor emelkedünk túl a provincializmusunkon, ha napról napra kiemelten pl. a Szabadkán fölöslegesen áthaladó forgalomról, annak okairól és következményeiről, a Duna–Tisza–Duna-csatornáról mint az ókontinens (külföldi szakemberek szerint) legszennyezettebb vizéről, Hertelendyfalváról mint évtizedek óta több szempontból rombolt (elgázosított, etnikailag szinte teljesen beolvasztott) térségről, ifjúságunk iskolai félretanításáról és félreneveléséről, az emiatti kisebbrendűségi érzet lélektanáról stb. olvashatunk cikkeket és a politikusoknak adott tanácsokat.

A közéletünk megszületésének feltétele továbbá, hogy a szerkesztő (újságíró) is a politikusainkkal együtt vállalja értelmének összefüggést teremtő készségét. Így az sem okozhatna dilemmát, vajon a délvidéki magyarok gazdasági fölemelkedése vagy pedig a nemzeti identitás megőrzésére tett erőfeszítések fontosabbak-e, mert e tényezők csak egymást kiegészítve tölthetik be szerepüket.

Amit tehát közéletnek szokás nevezni a Délvidéken, az jórészt a problémák elfedésének a rendszere. Valójában tehát tetszhalálról van szó, amelyből jó lenne minél előbb föltámadni a gondok föltárásával és nevükön nevezésével.

Az irodalom szerepe a délvidéki magyarság nevelésében

Amit a Tokaji Irodalmi Tábor kuratóriuma idén témaként a műsorára tűzött, még mindig tabunak számít a Délvidéken. Viszont azt gondolom, Magyarországon sem örül túl sok író e kérdés fölvetésének. Annál kevésbé, mert az irodalom és a nevelés összefüggését elemezve, sokkal inkább vereségekről, mint sikerekről számolhatunk be.

Nem hiszem, hogy a magyar irodalomnak érdemi emberformáló funkciója lehetett a múltban. Mert nagyapáink 1914-ben ahelyett, hogy a demagóg politikával szembeszállva nemet mondtak volna a Habsburg-uralomnak, amely néhány évtizeddel korábban vérbe fojtotta elődeik szabadságharcát, Petőfi, Arany, Jókai, Vajda János és Ady szellemének hátat fordítva engedték magukat az első világháború vágóhídjaira szállítani. Ez a tény nem csupán azért csüggesztő, mert a fő vesztesek mi lettünk, aminek a következményeit ma is szenvedjük.

A trianoni békediktátumot követő határváltozás után a Délvidék neveltetését irányító szerb hatalom nacionalizmusa az addigi magyar nemzetpolitikára alaposan rálicitált (hiszen annak idején pl. a Matica

srpska, az újabb szerb kultúra kulcsintézménye valamelyest előbb alakulhatott meg Budapesten a Magyar Tudományos Akadémiánál, s aztán Újvidéken zavartalanul virulhatott!), amikor az őt nem ismerő, még sokáig az anyaország felé néző nagy számú nemzeti kisebbséget teljességgel alárendelte államvédelmi céljainak. Erőszakkal betörni, munkaeszközzé akarta formálni a magyarságot, ami lassanként jelentős mértékben sikerült is neki. A magyar írókat kiutasítások, szigorú cenzúrázás és pénzbüntetés által szoktatták arra, hogy olyasmiről írjanak, amit a hatalom eltűrhet. Végül az írók a realitásokhoz alkalmazkodva nemzeti kisebbségük önvédelmi stratégiáján kezdtek dolgozni, az erkölcs felsőbbrendű kultúráját, a megértés és a türés magatartását hirdetve.

1945 után – a magyarirtásokat, s az ún. felszabadulást követően – a cenzúra általi megfélemlítés egyre fölöslegesebbé vált, mivel a bebörtönzések következtében az írók ösztönébe ivódott: miről mit szabad mondaniuk. Nemzetköziséget, testvéri egyenlőséget hirdető kommunista ideológiának a hangadói voltak. A mélyebb élményeikről, a hiteles művészet nyersanyagáról leginkább hallgatniuk kellett. A kényszerű szellemi uniformizálódástól azonban néhány év alatt az írók megcsömörlöttek, hiszen a proletkult és a szocialista realizmus szinte mindig sekélyes és többnyire hazug is volt. Az állam végül belátta, hogy közvetlenül nem használhatja föl az írókat, ezért lassanként elszigetelte őket, alkotói autonómiát, valójában játékkeret biztosítva számukra. Gondosan ellenőrizve ennek határait, mert nem kevés íróban a változó kifejezésbeli kánonok dacára is működött az igazmondás igénye, az emberarcú szocializmus megteremtésének szándéka, s ez ellentétben volt az öngazgatási formákat teremtő, de alapjaiban sztálinista elvek szerint működő titói irányítás elveivel.

A nagy nemzetközi tekintélyű jugoszláv hatalomnak a művészet huszadik századnak mondott (valójában a propagandairodalomhoz hasonlóan ugyancsak Platónig visszavezethető) értelmezése felett meg, mely szerint az alkotás az élet gyakorlatából kiemeli s egy más törvények szerint működő, a tapasztalati valósággal értelmező szempontból összefüggésbe nem hozható világba helyezi a befogadót, aki utóbb föl-ocsúdik az esztétikai örömrészéből. Ennek megfelelően sajátos egyezség alakult ki az állam és az írók között. Az állam továbbra is legfeljebb a legsúlyosabb problémák elhallgatása, ill. a hatalmi érdekek szerinti boncolása árán hajlandó eltérni, sőt támogatni az írókat, akik azonban a saját külön szellemútjukon, látásaik világában büntetlenül kóborolhattak, miközben – tanúktól távol – olykor tiltott ösvényekre is léphettek.

A vajdasági írók vonatkozásában az állam azért is könnyen szerezhette az érdekeinek, mert az

általános és középiskolákból kikerülő új nemzedék mennyiségben és minőségben egyaránt akkor sem megfelelően ismerhette meg a magyar irodalmat, ha az irodalomtörténészeink (Bori Imre, Szeli István) által készített tankönyvek a hatvanas évek közepétől Magyarországon és annak határain kívül is példamutatóknak számítottak. A diákok otthon elsajátított, rendszerint csak ismeretségi körben használatos nyelvért nem emelhette magasabb szintre a felemás nyelvű középiskolát végzett, szerb egyetemen tanult tanítók és tanárok vagy a tankönyvfordítások mindig vitatható, nem ritkán botrányosan rossz kifejezésformája. Ezért a magyartanár és a tanulók közötti távolság akkor is nőtt, ha a tanár – aki nem részesülhetett megfelelő pedagógiai fölkesztésben az egyetemen – nem az életrajzi ismeretek bemagoltatására korlátozta is az irodalom tanítását. Az irodalom általi nevelés pusztán a tanuló képességeinek politikai előítéletektől független megismerésével s alakuló személyiségének megfelelő kibontakoztatásával valósulhatott volna meg. Erre a magyartanár az egyetemen nem látott példát, hiszen ott akkor is a tekintélyérdek határozta meg a munkát, ha a Magyar Tanszék nem mindegyik professzora számára volt azonos az általa leadott anyag visszamondása a pozitív osztályzat feltételével. És a pedagógust a munkahelyén is inkább akadályozták, mint bátorították a hivatásának elmélyültebb gyakorlásában. Csak a ritkább, kiemelkedő egyéniségek bocsátkozhattak a diákok alkotóvá nevelésének kalandjába az önálló vélemények kialakításának támogatásával. Az ilyen tanárok többletteljesítményét gondosan ellenőrizte és a megfelelő politikai pillanatban szankcionálta is a hatalom. A tevékenységük társadalmi megbecsüléséről az a körülmény mond legtöbbet, hogy az évtizedeken át évente működő Középiskolások Művészeti Vetélkedőjének, ennek a szélesebb értelemben vett, különféle műfajokat összefogó, vajdasági szintű magyar mozgalomnak és alkotóforumnak nem sikerült folyamatos tartományi támogatásban részesülnie.

Pedig ezen az évente megszervezett rendezvényen csak olyan diákok léphettek föl, akiknek a művészeti fölkesztését már sterilizálta az iskola, a történelmi, társadalmi, antropológiai, pszichológiai szerves összefüggésekből többnyire teljesen kiragadva a bennük tudatosított, ill. általuk létrehozott műalkotásokat. Hogy ez leginkább így volt, részben azzal magyarázható, hogy a tanáraik között nem kevés olyan is működött, aki annak idején azért választotta a Magyar Tanszéket, mert egyedül ott tanulhatott teljes egészében az anyanyelvén. Így aztán az ott tapasztalható fiatalokkal szembeni távolságtartást sem volt nehéz megszoknia, s a diákjait is erre szoktatnia.

És amekkora volt a távolság az iskolában a tanár és a tanuló között, kb. akkora keletkezett a vajdasá-

gi magyar író és a virtuális délvidéki olvasója között. Az író ti., ha nem végzett is Magyar Tanszéket, leginkább legalább nagyjából elsajátította a számára fontos kifejezéskincset. (Mellesleg a lektoroknak évről évre olyannyira nőtt a munkájuk, hogy ma gyakran majdnem annyi közülük van egyik-másik műhöz, mint azok szerzőjének.) Vele szemben azok számára, akiknek szánta a könyvét, s akik némelyikében, ha egyik-másik lelkes magyartanár megalapozta is az irodalom szeretetét, a fölkesztésük és a helyzetük legfeljebb az életükre közvetlenebbül reagáló, realisztikus eszközöket alkalmazó, szellemes kifejezésmódú irodalom befogadását tette lehetővé.

Íme hogyan válaszolt a hermetizmus poétikáját való Brasnyó István a nyolcvanas évek második felében arra a kérdésre, hogy kik olvassák: „Én nem tudom. Egy idő után a könyvesboltból elfogynak a könyvek. Ha az utcán otthagynám, akkor is előbb-utóbb valaki fölvenné és elvinné. Konkrét olvasóval nem találkoztam, bár lehet, hogy találkoztam vele, de erről nem beszéltünk. Valahogy nem került szóba egyetlen egy olvasómmal sem, hogy ő olvasó.” (Bolla Éva interjúja. In: *Rózsaszín flastrom*, Szeged, 1995. 124. p.) S érdemes e kérdés kapcsán Juhász Erzsébetet is idézni: „Én mindig megdöbbenek, ha valaki elolvassa valamelyik könyvemet. Nem érzem azt, hogy én egy olvasórétgehez szólok, és ez tipikusan egy nemzetiségi irodalomnak a sajátossága.” (Szergejev Zsuzsa interjúja, i. m. 143. p.)

Az olvasórétge kialakulatlansága azzal is összefügg, hogy – amiként az iskolai önképzőkörökben, úgy az író-olvasó találkozókban is – legfeljebb csak késséssel, s nem egészen nyíltan lehetett beszélni azokról az erőkről, amelyekre reagálva alkotta meg a szerző a művét. Pedig nem egy olyan alkotás született a Délvidéken, amelyből megfelelő tanári irányítással sokkal teljesebb üzenet tudatosulhatott volna az olvasókban, mint amennyit ők a számukra tálatyos, rendszerint tiltott értelmezésű szimbólumok által befogadhattak.

A kritika is csak bizonyos mértékig, a politikai helyzettől függően segíthette az embereket az olvasóvá válásukban, ill. a művek értelmezésében. Neki az volt a fő gondja, hogy a belgrádi és a zág-rábi, valamint a ljubljanaí korszerű törekvéseket szem előtt tartva útmutató legyen a vajdasági magyarság provincializmusának leküzdésében. Arra nem gondolt, hogy a szemének az említett központokra függesztésével válik éppen provinciálissá. Annál is inkább, mert az általa fontosnak tartott művelődésszemléleti átalakulásban leegyszerűsítéssel az izlésfejlesztésre fordította a fő hangsúlyt. A kritikusok között csak elvétve vállalta valaki a mű komplex elemzését, a jellemábrázolás boncolását, a mű szerkezetének vizsgálatát, nyelvének kutatását.

Ez ui. politikailag független állásfoglalással járt volna. De nem pusztán ezért tartózkodott a kritika az alapos és sokoldalú kutatástól, hanem a sznobizmusa miatt is. Nem csupán veszélytelenebb, de előkelőbb is volt átadnia magát a citatomániának, a bennfentesség csillogtatásának az összekacsintó értők társaságában.

A pedagógia egyébként is mindig harmadrendű tudomány volt a délszláv társadalomban, amelyben a nevelés is az államérdeknek, a katonai szellemnek rendelődött alá. Ezzel dacolni különösen a polgárháború éveiben, s főleg Újvidéken volt kockázatos. Íme, hogyan ír Bányai János, a délvidéki esztétikai kultúra egyik felelős személyisége 1994-ben *Az Újvidéki Színház húsz éve* című kiadvány bevezetőjében: „Két évtized óta megyek haza a színházból. S nem vagyok (nem vagyunk) se jobb(ak), se rosszabb(ak).” (9. p.) A kritikus semmit nem mond az Újvidéki Színház addigi teljesítményéről, nem minősíti a műsorpolitikát, nincs javaslata. Csupán az értelmet kikapcsoló szemlélődést tartja helyesnek. A színészeknek pusztán a jelenlétét s akár a rossz játékát is az igazzal egyenlíti ki. Szerinte nem lehet megítélni az előadás minőségét, mert a színházban mindig minden igaz és valóságos. Ennyiből is látszik, hogy az értelemnek a nyugtázott kapitulációjáról van itt szó, amely – a számos új vagy legalábbis kiegészítő szerepű tankönyvünkől és cselekvő szellemű pedagógusunktól, valamint a lelkes, tanítás utáni többlettevékenységüktől eltekintve – mind a mai napig többenre meghatározza a vajdasági magyar ifjúság befogadóvá nevelését. S ezen a helyzeten a Magyarországról behozott taneszközök használatának eltökéltebb szorgalmazása sem segíthetne önmagában.

Az ifjúság irodalom általi nevelhetőségébe vetett hit – az ideológiai megformálás szándékával – a hetvenes években, a Vajdaság viszonylagos önállóságának korában látszott újjászületni. Vajon létezhet-e az irodalom céljának annál nemesebb fölfogása, mint hogy a versek, novellák, regények, drámák el-sajátíttatásával erősödjön az egymás mellett élő nemzetek, nemzetiségek közössége? Ha belegondolunk, bármely etnikai közösség fennmaradásának is ez az egyik alapfeltétele. Csakhogy ehhez megfelelő műalkotások szükségeltetnek. Többségükben nem olyanok, mint amilyeneknek a születését a belgrádi politikától való félelmében gétósodó vajdasági művelődési bürokrácia jóváhagyhatta. Többségükben nem olyanok, mint amilyenek a tantervek irodalmi törzsanyagába a jugoszlávosítás eszközeiként bekerülhettek. Többségükben nem olyanok, mint amelyekben mind a mai napig előítéletek akadályozzák régióink, nemzetünk, társadalmunk embere tulajdonságainak egyedül az irodalomesztétikai él-

ményben lehetséges kifejezését, s ezáltal való, minden lehetséges manipulációtól független nevelhetőségét.

A mi hiteles írói, pedagógusi önbecsülésünknek a feltétele az ifjúságnak a példamutatásunkkal való neveltetésének hite és az ennek szellemében való cselekvés. A szájba rágó, felszínes vagy részizagyságot hirdető pártpropagandát elkerülve a lehető legmeggyőzőbben kell tudatosítanunk a szakadék mélységét, amelyben vagyunk, s lehetőleg azt is, miként kapaszkodjunk ki belőle. Hátha jól olvas bennünket a felelős értelmiség, s akár demonstrációk útján is ki-harcolja az iskolai oktatás és nevelés humánus és kulturált feltételeit, a magyar autonómiát, ami által a provincializmusunknak is véget vethetünk, s az unokáink tekintetét is nyugodtabban állhatjuk!

A nevelésről – a Szabadkai Egyetem kapcsán

A vajdasági magyar felsőoktatásról Szabadkán tavaly novemberben tartott konferenciához fűződő hozzászólásom utólagos rekonstrukciója két hónapig hasztalanul várt a megjelenésére a Hét Nap szerkesztőségében. És az Aracs folyóirat még egy ideig készülödni fog a Logos nyomdájában... A szabadkai multietnikai egyetem megalapításával kapcsolatos munkálatok pedig már meg is kezdődtek. Az én agályaim viszont egyre nőnek. Annál is inkább, mert a megbízottak által fölvázolt terv szerint ennek az intézménynek a működése (nem az alapítóinak a nyilvánított jószándéka!) nyugtázná, közvetve serkentené a délvidéki magyarság beolvadását – egészen a janicsár-létünk minta-törökösödésének befejezéséig. A szarvashiba abban rejtőzik, hogy a leendő multietnikus egyetem – lényegében tovább éltetve a jól bevált kommunista és balkáni gyakorlatot – az oktatás jelentőségét a nevelés rovására túlértékelné. A tervezők ugyanis a korszerű ismeretszerzésre fektetik a hangsúlyt, megfeledkezve róla, hogy a friss tudás csupán akkor válhat igazán tartalmassá, életet szolgálóvá, ha átgondolt pedagógián nyugszik. Vagyis ahhoz, hogy a megfelelő nevelési feltételek mellett kiegyensúlyozottá, egészséges értéktudatúvá fejlődött értelmiségi valamelyik világnyelv (illetve az itteni többségi nyelv) segítségével is minél könnyebben és célszerűbben kiválaszthassa a számára fontos ismeretelemeket az elektronikus világháló és a nyomdatermékek segítségével, nemcsak az általános és a középiskolában, hanem az egyetemen is feltétlenül az anyanyelvén kell elsajátítania a tudnivalót. A normális gondolkodás, a szellemi képesség maximális kifejlesztése és az anyanyelven való tanulás – a tudósok seregének állítása szerint – dialektikus összefüggésben vannak egymással. Más szóval: tájékozatlanság vagy demagógia diktálta provincializmus

és sznobizmus (jellemcsonkító szakbarbárság) a világnyelveket az anyanyelv elé, vagy az mellé állítani. A ma már nélkülözhetetlen többnyelvűséghez csak az anyanyelvű nevelődési-oktatási feltételek megteremtésével érdemes és szükséges eljutni.

Hogyan lehet tehát emberivé, európaivá és hasznossá formálni a születésben levő Szabadkai Egyetemet? Úgy, hogy az a magyar oktatás évszázadokra visszamenő, számos Nobel-díjas pályáját megalapozó tapasztalatait kihasználva, magyar szellemű irányítással válna multietnikussá. Ezzel a szerbek számára is lehetővé válna, hogy egy magyarul (is) tanuló diákcsoportjuk révén tanúbizonyságot tegyenek az őket még mindig túlzottan terhelő törzsi mentalitás feladásáról, az európai nemzetközösséghez való közeledésük őszinte szándékáról.

Ha olyan lenne a szabadkai multietnikai egyetem, mint a romániai, akkor, sajnos, arra kellene biztatnunk a nemzeti sajtáságaikhoz ragaszkodó értelmes fiatalokat, hogy – miként sokan előttük – a régióknak inkább a határon túli egyetemeire iratkozzanak. Mert bölcsebb nyitott beállítottságú magyarnak megmaradni szerényebb körülmények között, mint a globalizmus hívságos látszatvilágában elmerülve, legbelül igencsak gátlásos, anyagi függőségében cinikus egzisztenciává korcsosodni. (Félreértés ne essék: e sorok írója évtizedek óta van jóban az – európai – világnyelvekkel.)

A Magyar Egyetem megteremtése egyik előfeltétele az egészséges multikulturalizmusnak

Elszörnyedve olvastam Hevér Lóránt Magyar vagy multikulti egyetemet? c. írását a Képes Ifjúság legutóbbi számában. A cikk végén a szerző elhatárolja magát a „szélsőjobbos szerb politiká”-tól, pedig olyan benyomást kelt, mintha annak szócsöve lenne. Valójában elképesztő tájékoztatlanságot tanúsít, amiért mi (jóval) idősebbek többé-kevésbé mindannyian felelősök vagyunk.

Hevér Lóránt szemlélete hasonlóképpen régimódi, mint az általa gúnyolt, „karosszékre aszalódott egyetemi tanárok”-é, akik 1910 szellemében ragadtak le. (Vajon kikre gondol a cikkíró?) Nem tud róla, miszerint az autonómia valamint a régiószellem egy tájegység konkrét embere szükségleteinek kielégítését úgy teheti lehetővé, hogy a politikai nemzetek helyett egyre inkább kultúrnemzeteket előnyben részesítő legkorszerűbb európai igényeknek is megfeleljen. Az Egyesült Európát az államok összefogása helyett – tartósan megnyugtató módon – az egymást (erőszakmentesen, spontánul) átható, egyéniségüket is megőrző nemzeti kultúrák teremthetik meg. Határoktól

függetlenül, a nemzeti kisebbségek jogérvényesítését is kiteljesítve.

A Magyar Egyetem elsősorban a személyiség normális, sokoldalú fejlődését szolgálná a kifejezésbeli gátlások nélkül, tehát tökéletesebben elsajátított tananyaggal összefüggésben. És – paradox módon – a szerb nyelv eddiginél megfelelőbb birtokbavételét is. Aki tudniillik magabiztosan használ egy nyelvet (a sajátját): könnyebben tanulja a többit is. Leendő egyetemünk vezetése részben az általános és középiskolások nyelvtanulási módszereinek korszerűsítésével, részben az egyetemi oktatásba iktatott lektori munkával megkönnyíthetné ezt a kifejezésbeli alkalmazkodást. De a cikkíró illúziói nélkül. A magyar szakemberek ugyanis általában nem kívánatosak a szerbiai vállalatokban és az intézményekben. S ha ezért és más okból Magyarországon próbálnának érvényesülni, az Osztrák–Magyar Monarchia szelleménél rosszabb „vér és rög” kísértete vajon milyen erkölcsi jogon próbálná őket idekötöni?

Újvidék nem véletlenül ellenérdekelte az új egyetem megalapításában. Nekünk viszont a létünkbe vág a szóban forgó magyar intézmény létrehozásának kérdése, hiszen (nem utolsósorban a benne foglalkoztatott pécsi és szegedi vendégtanárok egészséges nyelvi kultúrája) a bennünket közeli megsemmisítéssel fenyegető ún. szabadkai oktatási gyakorlatnak, a magyar tagozatok tannyelve fokozatos szerbesítésének vetne véget. A titói korszak pedagógus professzorai, tudósai (Ágoston Mihály, Horváth Mátyás, Tóth Lajos, Vajda József) már annak idején nem egyszer figyelmeztettek e gyakorlat személyiséget sorvasztó következményeire, de érdemben semmit sem tehettek ellene. A „multikulturális” egyetem ennek a magyarságot és kultúráját fokozatosan megsemmisítő folyamatnak a további erőltetője, és – egy-két nemzedéket követően – a befejezője lenne.

Hogy ez a szerb államvédelem szolgálatában álló „pedagógia” nagymértékben elidegeníti önmagától a magyar ifjúságot, Hevér Lóránt véleménye is tanúsítja. Eszerint ui. a leendő „multikulturális” egyetemen meg kellene különböztetni egyfelől a „nemzetspecifikus”, másfelől pedig az „általánosan művelő”, tehát az anyanyelvhez kapcsolódó tudományokat. E maradi fölfogás csak az államalkotó többség nyelvét ismeri el nemzetnek, a számbeli kisebbségét – nem.

Hevér azt sugallja ifjú olvasóinak, hogy függetlenítsék véleményüket a politikától, a végső döntést úgy is ez hozza meg. Saját maga viszont (meglehet: öntudatlanul) nem a fiatalok mai szükségletei és lehetőségei, hanem a belenevelt politikum nevében beszél. Különböztet nem súlykolná megfellebbezhetetlenként a többségükben rövidlátó önzéssel cselezgető politikusok állásfoglalását.

Szerb nacionalista tankönyv – magyar diákok kezében

Noha kevésbé már liberalizálódott az oktatásunk, tankönyveink még mindig a szerb államnacionalizmus szellemében készülnek. Vegyük ezúttal példának a *Társadalmi ismeretek* című (1993 óta nyolc kiadást több-kevesebb változtatással – amiről azonban hallgat az impresszum! – megért) könyvet, amely – Biljana Danilović és Dragan Danilović által – „az általános iskolák 4. osztálya számára” íródott. A kiadó szintén belgrádi, érthető tehát, hogy a könyv többi készítője sem magyar. Az már kevésbé, hogy a szakvéleményezők (magyar diákok által használandó tankönyvről van szó!) szintén szerb szakemberek. Egyedül a szerkesztő, a két fordító és a korrektor magyar, s bár a munkájuk kifogástalan (miként a tankönyv kivitelezése), nem óhajtom őket a nevük leírásával megszégyeníteni, hogy ilyen erkölcsileg és pedagógiailag (enyhén szólva) felelőtlen vállalkozáshoz adták a nevüket. Különbözik az sem igaz, hogy e könyv júliusban jelent meg. Vagy ha mégis így van, akkor hanyagságból vagy tudatos diszkriminációval három hónapig hevertették, mert Szabadkán csak október közepén juthatott a magyar diákok kezébe. Bár ne jutott volna!

A szóban forgó tankönyv súlyos értékzavarban szenved. A szerzők ugyanis nem csupán a magyar gyerekeket vezetik félre, amikor azok identitástudatát manipulálva, a régi, rosszul értelmezett államérdék szerinti tanterv által vezettetve, az uralkodó nemzet hiúságát keneketik az első oldaltól az utolsóig. (Illetve kengették, mert tudomásom szerint a szerb tagozatok már új, föltehetőleg emberibb szellemű tankönyvből tanulnak!) A szerb ifjúságnak ti. minél teljesebb, tárgyilagosabb történelemkép kialakítására lenne szüksége ahhoz, hogy az ország utóbbi időben deklarált céljainak megfelelően megtalálhassa a helyét itthon, Európában és a nagyvilágban.

A szerzők – a hagyományos internacionalista, majd nemzeti szocialista demagógiának megfelelően – már a 10. és 11. oldalon kurtán-furcsán elintézik a nemzeti kérdést, mondván, hogy a JSZK-ban „a nemzeti kisebbségek egyenjogúak a nemzetekkel minden jogukban és kötelezettségükben. Az egyenjogúság abban nyilvánul meg, hogy akár csak a nemzeteknek, a nemzeti kisebbségeknek is joguk van a munkára, a társadalmi és egészségügyi biztosításra, az iskolában az anyanyelvű oktatásra, továbbá rádió- és tévémsorokra stb.” Arról nem szól a tankönyv, hogy a deklarált jogok nem azonosak a megvalósulókkal, tehát a kisebbségeknek még a formai jogaikért (pl. az anyanyelven való tanulásukért) is élethalálharcot kell vívniuk, hát még a lényegiekért (pl. hogy magyarokként érvényesüljenek a társadalmi életben)! E féligazságot

tudomásul véve a szerb kisdíák lelkét a jótett, a nagylelkűség hazugsága töltötte ki, míg a magyarban az otthon beléje nevelt szorongás fokozódik: ne követelődünk a társadalomban, hiszen nekünk minden jogunk megvan. Az elméletnek és a gyakorlatnak a skizofrén sűrűlődája tehát tovább mélyül benne. Egyszer a tankönyv és a tanító által beléje plántált eszmének (hazugságnak) hisz, másszor pedig a saját (és a nemzettársai) tapasztalatának.

A többségi nemzet jósága már a 12. oldalon azal is aláhúzzatik, hogy „A horvátországi területen élő szerb nemzetet nemzeti kisebbséggé nyilvánították, és megfosztották jogaitól. Ugyanez történt a bosznia-hercegovinai szerbekkel is.” Mi az, amit hajdani államalkotókként élvezhettek s most elérhetetlen számukra? Erről nem esik szó. A fontos itt annak sejtése, hogy a szerbek jók, a horvátok és a muzulmánok rosszak, mi magyarok pedig legyünk hálásak.

A történelmi áttekintés is ennek az önártó nárcizmusnak a szolgálatában áll. Sokat mond, hogy a Népeink múltja című, a szlávok letelepedésére vonatkozó néhány bekezdés után majdnem kizárólag a szerbek (és montenegróiak) múltjáról esik szó. A magyar kisdíák ebbe is beletörődik: ő nem tartozik a „népeink” közé.

A huszadik század című fejezetnek már az első két mondata félrevezető: „A huszadik század elején Szerbia legnagyobb része felszabadult. Déli részét továbbra is a törökök uralták, az északi rész (Vajdaság) pedig az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozott.” Így ugyanis az a hamis képzet alakul ki a diákok tudatában, hogy a mi vidékünk eredetileg Szerbia volt, amelyet az osztrák-magyarok leigáztak. A valóság szerint viszont a trianoni békediktátumot megelőzően több mint ezer éven át csupán egy évtizedig kaptak autonómiát a szerbek az osztrákoktól, jutalmul a szabadságharc leverésében való segédkezésükért. S az is tény, hogy a magyar nacionalizmus, eltekintve a szabadságharc kitörése körüli időtől és az első világháborút megelőző korszaktól, nem nehezítette meg a szerb kultúrának a Magyarország területén való fölvirágzását. Erről, mint a magyarok elleni gyűlölet mérseklésének lehetőségéről egy szó sem esik a tankönyvben. Hadd tanulják meg idejekorán utálni önmagukat az érdemtelenül jogokat kapott kis magyarok!

Mások jó tulajdonságainak elhallgatása a saját erények túlhangsúlyozásával jár együtt. Ilyen kettős célú mondat pl. a következő: „A Balkán-szövetség nem volt inyére az Osztrák–Magyar Monarchiának, amely kelet felé szeretett volna terjeszkedni.” Vétkes elhallgatáson ütközhetünk itt meg, hiszen a tankönyvírók a nevezett akkori nagyhatalomban – öntudatlanul a kommunista képletet is alkalmazva – kizárólag a rossznak, az erőszaknak, a pusztításnak a megtestesítő-

jét akarják érzékeltetni. (Mintha a kárhozottat Monarchia a nagy hibái dacára nem alkotta volna meg a Vajdaságnak mind a mai napig legtartósabbnak bizonyult értékeit!!!) A pánszlávizmusról, az oroszok s azok segédletével a szláv népek terjeszkedésvágyáról egyetlen szót sem ejtenek. Arról még kevésbé, hogy a négy évszázadon át sötétségben kuksolt Szerbia minden erejével azt igyekszik megvalósítani a délszlávok egy államba tömörítésével, amit a németek, az európai lépték szerint ugyancsak késve – a XIX. században – valósítottak meg.

Pedig ennek figyelmen kívül hagyásával fölfoghatatlan az osztrák trónörökös meggyilkolása. Ferdinándé, aki a véreskezű Ferenc József fiaként nem szeretete a magyarokat. Ennek dacára is elítélendő Principék tette, amelyet mint orvgyilkos magatartást aligha szabadna nyugtázni a gyerekek előtt azzal, hogy „a haladó boszniai ifjak benne látták az erőszak megtestesítőjét”.

Nem kevésbé ítélandó el természetesen a pánszlávizmus elleni védekezésként Szerbiát lerohanó Monarchia tette sem. Ennél nem sokkal kevésbé azoknak a magyar politikusoknak a demagógiája, akik a frontra kihajtott s ott parasztkeményiséggel helytálló nagyapáinkban nem szerencsétlen embereket sajnálnak, hanem hősöket tisztelnek. Persze, a másik oldalon legalább ekkora a túlzás. A tankönyv szerint amint a Monarchia „katonái átkeltek a Drínán, tüstént megkezdték Mačva és a Cer-vidék fegyvertelen lakosságának fosztogatását és legyilkolását. Kegyetlen mézszárlást hajtottak végre a nők és a gyermekek sorában.” (69. p.) Az állítás hazugsága annak elhallgatásában van, hogy a lakosság a hajduk-hagyományok egyetlen lehetséges harci módszerének megfelelően, orvul belelövöldözött a megszállóként betolakodott, de nyugatias fegyelmezettséggel vonuló osztrák–magyar seregbe. Nem gondolva arra, hogy az ilyen kísérletekre a mindenkori katonaságra jellemző bosszúállás, példa-statuálás, a lakosság megfélemlítése következik. A magyar dzsentrí tisztek, akik kb. annyira szerettek lövöldözni, mint a mi szerb polgártársaink az ünnepek alkalmával, természetesen alig várták, hogy a nemzet hasznára bosszúból gyilkolhassanak.

Azt is el kell azonban ismerni, hogy a történelem-tankönyv írói rendkívül nehéz helyzetben vannak. Ők ugyanis az uralkodó politikában még mindig ható népi-nemzeti hiedelemvilághoz kénytelenek alkalmazkodni. A naiv hit szerint időtlen és abszolút értékű az, ami valójában meghatározott történelmi körülmények között, tehát kényszerhelyzetben, ám csak egy meghatározott időben célszerű magatartásként alakult ki. A török uralom alatt sok férfiember számára okosabb volt az erdőbe, a hegyek közé elmenni betyárnak, illetve hajduknak. Bölcsőbb volt csoportok-

ba szerveződni és a tartalmatlanná lett életnek akár a föllázdozásával is folyamatosan veszélyeztetni a kegyetlen hatalmat. Ez a hősiesség akkor válik önnön ellentétévé, amikor a szülőfalu valamely rejtekéből vagy gyakran a saját ház padlásáról igyekszik a földühödött „hazafi” érvényt szerezni a bátorságának. Nem számolva a következményekkel, azzal, hogy az indulatkielésből sokkal több kára, mint haszna van a nemzeti szabadságnak, hiszen a lakosság a túszoikat szedő megszálló martalékává válik.

A hódítót persze nem humanista indítékok vezérik a lakosság lehetőség szerinti kímélésében, hanem az, hogy a túliparosodó világban a genocídium értelmetlen cselekvés. A Monarchia tehát nem gyilkolni-rabolni tört be a még igencsak törökös jellegű, szegény Szerbiába, hanem gyarmatosító-kizsákmányoló szándékkal. No meg a pánszláv politikai szarvak letörése érdekében. Ezt elhallgatni előítélet, ifjúság-butítás.

Ám nem különben az is, hogy a tankönyv csupán néhány közömbös tényt közöl a Jugoszláv Királyságról. Ezeknek több mint egyharmada mi másról szólhatna, mint arról, hogy az új országnak a hódítók okozta nyomorral kellett megküzdenie. Ahelyett, hogy valamiképpen szóvá tenné a nemcsak a kisebbségeket, hanem a társnemzeteket (főleg a horvátokat) a királyságtól elidegenítő monarcho-fasiszta diktatúrát, az uralkodóházzal kapcsolatos eseményeket sorolja föl.

A második világháború kitörésének okát is egyoldalúan a németek és szövetségeseik fasizmusában jelöli meg. A világért sem mondana olyat, hogy az első világháborút követő, részben érthető határváltoztatásokban igazságtalanság is volt bőven, s hogy az utódállamok ahelyett, hogy eleget tettek volna a kisebbségek irányában vállalt kötelezettségeiknek, nyílt vagy leplezett embertelenséggel azok beolvastására törekedtek.

Amit a német (és a horvát) fasiszták és csatlósai elrontottak, azt a szerbeknek (fájó szívvel, de ezt be kellett vallani: Titóval az élen) egy megújult Jugoszláviában sikerült újjáteremteni. Jellemző, hogy ezekről az ellentmondásos évtizedekről is csupán jót olvashatnak a kisdíjak, ha egyáltalán lesz kedvük ehhez a propagandaízű szöveghez. Az már az előbbiekből következik, hogy a szerzők Nagy-Jugoszlávia széthullásáért is „egyes köztársaságok”-at okolnak, név szerint Szlovéniát és Horvátországot teszik felelőssé. Viszont, hogy ki volt az oka a NATO-bombázásoknak és ki a győztese, azt nem is kell külön említeni, hiszen az „emberfeletti” embereknek akkor is igazuk van, ha nincs, és akkor is győznek, ha veszítenek.

Mindebben azonban az a legszörnyűbb, hogy ez a szerb gyerekeket félrenevelt (nemzeti kivagyiságot

sulykoló) antipedagógia most csak a betegedésnek még a kezdeti fázisában levő magyar gyerekek pszichéjét is sújtja. Akkor is, ha szó szerint nem is találkoznak azzal a gondolattal, hogy ők és szüleik most attól a nemzettől kapott egyenjogúságot élvezik, amelyik országát a nagy- vagy dédszüleik végigrabolták és -gyilkolták. Ettől a szép külsejű könyvtől csak iszonyodni lehet. Aki ezt komolyan veszi, azon már aligha lehet segíteni.

Hogy mi kell az emberépítő humántárgyi tankönyv írásához már a tények kutatását-mérlegelését megelőzően? Antropológiai ismeret, egészséges nemzeti önszemlélet, önkritika s mindez mögött kemény etikai tartás. Ha ezek a feltételek nincsenek meg, akkor nacionalizmussal, sőt fasisztoid önimádattal – illetve a magyarok vonatkozásában – önutálattal mérgezik a „felnőttek” a romlatlan lelkeket. Ahogyan e „tankönyv” is cselekszi, amelyet a felelősöknek – ha valóban azok – rögtön ki kellene vonniuk a forgalomból.

Szakszerűtlenség a tanügyben

Kétségbeejtőnek, fölháborítónak tartom a módot, ahogyan az Észak-bácskai Magyar Pedagógiai Egyesület viszonyul a tanügy, de főleg a magyar diákok nyomorúságos helyzetéhez. Ahelyett ugyanis, hogy – a Magyar Szóban és a Hét Napban megjelent, illetve ismertetett belgrádi minisztériumhoz címzett levele szerint – a vajdasági magyarok oktatásának egészét szem előtt tartva igyekezze kiharcolni a korlátlan tankönyvbehozatalt, a saját csoportérdekének megfelelően egyelőre csak az általános iskolák alsó tagozatai számára igényli kizárólag azoknak a tankönyveknek a behozataltát, amelyek az Apáczai és a Mozaik könyvkiadóknál jelentek meg.

Valóban kiváló, a szóban forgó kategóriában minden bizonnyal az egyetemes magyar nyelvterület legjobb – legalábbis a mi tanulóinknak leginkább megfelelő – munkáiról van szó. Ám éppen ezért nem kellene ezekre a tankönyvekre korlátoznunk a jövőendő tankönyvbehozatalt, minthogy az igazgató, Esztergályos Jenő úr könyvei úgyszólván dominálnának a tanítási gyakorlatban, közben pedig a pedagógusaink, ahelyett hogy kiskorúsítva éreznék magukat a viszonylag szűk választék által, szabadon választanák ki azt a könyvet, amely az elképzelésüknek, illetve a jövőendő tantervnek a leginkább megfelel.

Az Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete taktikusan azzal ámitja a belgrádi minisztériumot (önmagát aligha), hogy csak addig lesz szükségünk behozatali tankönyvekre, míg nem rendeződünk annyira anyagilag és szellemileg, hogy saját magunk írjunk tankönyveket iskolásaink számára. Ez szerintem nem lehetséges s nem is szükséges.

Nem lehetséges, mert a következő évtizedekben a kultúrában az anyagi és szellemi erőnket nagymértékben a Tito-érában elkövetett egyéb nagy mulasztásaink pótlására kell fordítanunk. Nem beszélve arról, hogy amit a jövőendő tankönyvíróinkba beleneveltek, az a szándékuk ellenére is befolyásolná a munkájukat. A csúcserőtelmisségünk viszont a pozíciója védelmében, tehát többé-kevésbé a saját lojalitása bizonyításának rendelné alá a gyerekek számára írandó szöveget. Ezekben pedig a nemzetinek (benn az általános emberinek, a nemzetközinek) és a szakmainak (nyelvileg-fogalmilag tisztának) kellene dominálnia. Ha közülük valamelyik csorbát szenved, akkor a régi bűneinket szaporítjuk.

Tankönyveket írni a Vajdaságban tehát azért is fölösleges, mivel a nálunk írandó legjobb tankönyv, a mai helyzetünk alapján föltételezem, még sokáig nem múlhatja fölül a leggyöngébb magyarországi tankönyv színvonalát. Az itt írandó tankönyveknek ugyanis legalább részben állambürokratikus és napi politikai igényeket kell kielégíteniük, a jelenlegieknél jóval liberálisabb körülmények között is. A most használatban levőknek mindenesetre nem csupán a nyelvszellemi magartalanság a problémája, miként az említett folyamodvány jelzi, hanem a nemzetünkre vonatkozó ismeretek mellőzése, a magyar gyerekek szerb nacionalizmus általi megalázása a humántárgyakban.

Bántón, szinte tragikusan szakszerűtlen tehát a gyerekeink-unokáink neveléséhez és tanításához való hozzáállása az említett pedagógustársulatnak. Ennek első oka az, hogy az általam ismert vezetők származékainak többsége Magyarországon van, tehát a szülők nincsenek érdekelve az itteni oktatás színvonalának emelésében. (Mellesleg: valóságos hősiességnak tekintem azt az esetet, amikor a gyerekeket átmenekített, itt maradt szülők teljesen érdeamentesen minden erejükből a vajdasági magyarság fennmaradásáért küzdenek.) A második ok pedig abban rejlik, hogy az oktatási intézményt irányító általam ismert két személyiségnek nincs pedagógusi képzettsége, diplomája (!). Az egyiknek még egyetemi végzettsége sincs! Ez azért is fölháborító, mert részben az egyikőjük miatt kényszerült kivándorlásra a Magyar Tanszéknek az az eminens diplomása, akit csupán azért nem engedett tanársegédként elhelyezkedni a politika, mert nem volt hajlandó belépni a Kommunista Szövetségbe, s mert az autonóm vajdasági belügyet kutyaszorítóban hagyva, inkvizitori kihallgatások során sem akarta, fölkínált kedvezmény ellenében sem, legalább formálisan vállalni az albán nacionalisták vajdasági magyar ekvivalensének szerepét.

Erről az esetről viszonylag sokan tudnak, mégsem tett senki lépést annak érdekében, hogy ez a kiváló szakember (ahelyett hogy lexikoncikket írjon odaát) visszatérjen, és a pedagógusok élén úgy maradjon.

jon továbbra is „nacionalista”, mint eddig: a magyar nyelv és kultúra alapos ismeretének, megbecsültetésének formájában. Sekély vigasz: a kultúra más területein is vannak hasonló esetek. (Mellesleg: az illető – persze, az akkori körülmények között, mint mi többiek oly sokan, egészen érthető módon – bűnös. Azért ti., mert nem mondta, nem mondtuk elég határozottan azt, amivel őt megvádolták, és ártatlanul megbélyegezték: aki ide jön, a tömbmagyarság világába, annak többé-kevésbé tudnia kell magyarul. Ahogy a magyaroknak is szerbül.)

A szakképzetlen vagy a pártpolitikához igazodó pedagógusvezetőkre (függetlenül attól, hogy gyakorló pedagógusok-e) könnyű nyomást gyakorolni. El lehet velük hitetni pl. azt is (a háttérokok ugyebár nem tartoznak a nyilvánosságra), hogy a vajdasági magyaroknak ezen a szerbes Marković-gimnáziumon kívül egy elitgimire is szükségük van. Így a kecske is jólakna, meg a káposzta is megmaradna. Vajon?!

A Gubec-utcabeli épület „visszaszerzésével” egybeváogóan az a kérdés is fölmerül, hogy vajon a hajdani kommunisták, úgyszólván hanyag vagy tehetségtelen csemetéinek kell-e mindenáron gimnáziumot végeznie. Ha igen, akkor valóban nagy szükség van a jelenlegire. Ha viszont nincs (már pedig a hiteles emberi mérték szerint nincs), akkor a mi körülményeink között elég lenne egyetlen magyar gimnázium is. Ennek viszont a nagy szellemi szegénységünk miatt minél „elitebbnek”, színvonalasabbnak kellene lennie. Aki nem odavaló, az technikusnak, mesternek vagy földművesnek tanulna. Hogy valóban boldoguljon. S hogy netalán éppen e – régi és új urak által többnyire lenézett – tevékenységekben alkosson lényegeset, akár korszakalkotót is.

Jó lenne, ha a gyakorló pedagógusok közül elsősorban a pártérdekektől függetlenek és a félelmeiktől megszabadultak szólalnának meg, a tapasztalataik és friss valóságismereteik alapján adva elő, hogy mi van, mi kellene, de főleg, hogy mit lehetne.

Az anyanyelv irodalmának tanterveiről

1. A posztmodern csapdjában

Óvakodjunk a szemfényvesztéstől! A kilencvenes években néhányszor riadót fújtam a magyar nyelvű tantervek és -könyvek (elsősorban persze a magyar nyelv és irodalom oktatásának) kétségbeejtő helyzete miatt. Sőt egy gimnáziumi irodalmi tantervet is készítettem. Akkor azonban a pusztaság létének forgott kockán, s ezért a rettenetes többnyire csupán siránkozást engedélyezett a kisebbségünk többsége számára, ha az ifjúság nevelésével-tanításával kapcsolatban a távolabbi jövőt puhatoltuk. Annak is örültünk, hogy mint „ötödik hadoszloposoknak” nem tiltják be teljesen a

médiánkat és anyanyelvi oktatásunkat, s nem kötnek útilapút a talpunkra...

Csak hogy az új évezredben – legalábbis az alapelvek vonatkozásában – gyökeres változásra került sor, amit már önmagában jelez, hogy a Nagy Testvér feje immár második éve a méltó helyére – a hágai börtönbe – került. Többé-kevésbé mindannyian megkönnyebbültünk. Ám ahhoz képest, amit újabban tehetünk volna, s amit a legsürgősebben meg kellene tennünk – minden maradt a régiben. Előrebocsátom: a helységneveink rehabilitálása és a tehetséggondozó gimnázium megnyitása önmagában nem több szemfényvesztésnél. Ezek ugyanis olyan – nélkülözhetetlen – formaságok, amelyeknek tartalmat-életet kellene adnunk. Mindenekelőtt úgy, hogy minél előbb ki-harcoljuk a teljesen magyar nyelvű oktatást, s ehhez kapcsolódóan a tantervek megalkotásának a szuverén jogát. Mert ne feledjük: a helységneveink visszavétele és az elitgimnázium pusztán díszértékűek maradnak, ha nyelvünknek és kulturális értékeinknek nem szerzünk érvényt a közéletünkben, s bármelyik bennünket is szolgáló közintézményben.

Hadd mondjam ki újra azt, amit nyelvészeink évek óta bizonygatnak: többnyire a pedagógusaink sem tanulhattak meg a munkájuk szükségleteinek (és talán legbelső igényeiknek) megfelelően magyarul, a műszaki értelmiségről pedig ne is beszéljünk. Ehhez képest az a tény, hogy egy közép-bácskai „nagy-község”-et szorongó lélekkel még mindig szlávosan Feketicsnek mernek-e csak nevezni, vagy emelt fővel Bácsfeketehegynek, az – miként a többi új helységnév esetében – a jelzett óriási nyelvi problémák megoldásához legfeljebb egy kis lökést adhat. Jó: „Sok kicsi sokra megy.” De ha a sok kicsi – a manipulatív politikai érdekeknek megfelelően – ritkán jön? Ha nem adódhat össze a sok kis lendület, mert taktikusan megvárják a lehorgadás pillanatát, hogy aztán újra piciny (de nagyon nagynak láttatott!) haladással kecsegtessenek? Az apró lépések „okos”, mert politikusi pozíciót megtartó logikája szerint.

Az új ne szürküljön hozzá a régihez! Az elitgimnázium önmagát fogja megcsúfolni, ha csupán arra lesz jó, hogy a legtehetségesebb diákok ne az anyanyelvükben folytassák a tanulmányaikat. Az eddigi gyakorlattal szemben minőségi tudásra van szükségük, ahogyan – a „több mindenből egy kicsit” alapon a többi gimnazistának, illetve azoknak, akik számára „csak” a kulturális alapot jelentheti az anyanyelv, annak irodalma és művészete s általában a humántudomány.

Most már tehát a végszükség kényszerít bennünket arra, hogy végre – a többi tantárgy mellett – irodalomból is olyan tanterv kerüljön a tanárok kezébe, amely kizárólag a mi lelkiismeretes munkánknak, szabad belátásunknak lesz az eredménye. A probléma

a tehetséggondozó gimnázium tananyaga kapcsán merül föl, jöllehet a többi gimnáziumra, középiskolára, sőt az általános iskolákra is vonatkozik – az óraszámától és a diákok szellemi érettségétől függően. Létfontosságú, hogy a tehetséggondozó gimnáziumoknak a szuverén anyanyelvi és irodalmi programja ne feledtesse évekig azt a tényt, hogy a többi gimnázium, közép- és általános iskola tantervei még mindig az azelőtti évtizedek lassú rombolását koronázó etnocid jelleget őrzik. Hadd emlékeztessék arra, amin már a kilencvenes években megbotránkoztam: a magyar középiskolásoknak a magyar nyelv és irodalom keretében is Szent Száváról kellett tanulniuk, holott ezt a magyarságot pusztító gesztust még az 1945 utáni kommunista pánszlávizmus, tehát a sztálinizmus-sal kombinált titoizmus sem merete megengedni magának.

Viszont több mint tíz éve a pánszlávizmus nyíltan rasszista mozzanatként is hírt adott magáról. Az első gimnáziumi osztály nyelvi feladatai között a finnugor nyelvcsaládon és a világnyelveken kívül a szláv nyelvcsaládot külön tanulni kell. Miben alsóbbrendűek a germánok és a többiek emezeknél? Azt már jobban megértem, hogy a magyar nyelv hangállományát elsősorban a szerbhorvát nyelvével kell összehasonlítani, hiszen ez megkönnyíti az államalkotó többség nyelvének elsajátítását (szerb órán, melynek keretében a szerb irodalmat kell – és illik is – tanulni). Csakhogy miért ne emeltetne ki a programban a magyar nyelvnek a szerkezeti jellegéből következő, sok idegen által csodált többlete, káprázatos gazdagsága (persze némely egyoldalúságai mellett)? A legesleghalványabb nemzetieskedés nélkül, pusztán azért, mert az önértékek reális tudatosításával a gyermekkortól kezdve kellene bátorítani iszonyú gátlásokkal küszködő nemzetrészünk az anyanyelvükön való nyilvános megszólalásra. Vagy az anyanyelvünk értékeinek összehasonlításból eredő tudatosítását bizzuk a magyartanárra, annak becsületességére, illetve bátorságára? De ki az, aki teljesen megszabadult a lehetséges besúgatása félelmétől? Állása elvesztésének veszélyétől? Ki mer itt teljesen becsületes lenni? Alig volt valaki, aki az elmúlt évtizedben nyíltan szóvá merte volna tenni, hogy Szerb László legenda nincs, s hogy ezt a művet a beteg lelkű tantervkészítő találta ki – öntudatlanul is szörnyű, mazochista lojalitásból.

Az iskola nem tanulhat az államtól...

Az új tanterv készítőinek – az eddigi gyakorlattal ellentétben – teljesen meg kell szabadulniuk az állampolitika befolyásától, s az irodalom, illetve a kultúra íratlan törvényeire, a magyar és európai szellemre kell hagyatkozniuk. Mindenekelőtt az előző évek tisztán irodalmi, posztmodernnek nevezhető, a háttérből hatalmi érdekektől meghatározott gyakorlatával jórészt szakítva. A posztmodern ugyanis a

maga módján (a nyugati gyökereitől függetlenül) a kommunista-szocialista rendszer üdvöskéje, s mint ilyen a csintalankodó kritikája is volt, s amelyet jóideig nem különböztettek meg az avantgárdtól. Részben érthetően, hiszen ez utóbbról előbb egyértelműen ki kellett derülnie, hogy a nevének francia jelentésével ellentétben csupán a semminek az előőrsé. Vagyis inkább háttvéd, s mint ilyen természetesen veszi föl az utómodern gyűjtőnevet. Azok engedélyezték a szocializmusban, s nem ritkán azok is művelték, akik az egypárturalmat fenntartották.

A posztmodernnek Kelet-Közép-Európában nem utolsósorban lelkiismeret-kondicionáló szerepe volt. – Íme, fűrődhetek a művészet tejfel-mézzel folyó Kánaánjában! A tietek Tudálékia végtelen birodalma! Mit akarnátok még!? A kapitalisták sem nyúlnának annyi pénzzel a hónotok alá, mint mi. Mennyi könyvetek jelenhet meg! – Ez volt a kimondatlan szlogen, amely kellemesen délibábosította-viccesítette a lehetséges barikádokat. A szelíd csipkelődés, gyöngéd ironizálás mellett sokféleképpen lehetett a műben kiábrándulni, szitkozódni, vádolni és temetni. Esetenként kemény szatírárt is gyakorolni. A hatalom elvárása csupán annyi volt, hogy az üzenet ne legyen egyértelmű, tehát csak kevesekhez jusson el. Vagyis több egymástól jelentősen eltérő olvasata legyen. Időnként, persze, a politika keményedésekor az alúziókból baj is származhatott, hogy a rendszer (jellemző ostobasággal) megteremtse a maga mártírjait. Elvértve és közvetve pedig a maga tartós értékű műveit.

A posztmodernnek a ma is érvényes haszna mégis az, hogy az egyetlen párt dogmáiról az irodalomra, ezen belül pedig az írók és művek irodalom-élményére irányíthatta a figyelmet. Ez a szempont különösen akkor jelentős, ha kiemelkedő írók erényei más jelentős alkotók művei által tudatosíthatók. Persze az sem mindegy, hogy kit tartunk olyan kiemelkedő írónak, hogy valamely más művésztől alkotott képét hitelesként mutathatjuk be.

A posztmodern ennek megfelelően azért is jelentős, mert a műközpontúsága kiszorította az életrajzosdit. Csakhogy itt is a ló túloldalára esett, s ezt a szakemberek közül nálunk alig veszi észre valaki. A posztmodern – jelentős mértékben a kommunista liberalizmus szolgálatában – kanonizálódott, ezért a szélsőségein való túllépés ma is még a hatalommal való szembeszállással lenne egyenlő, s erre a legjobb pedagógusok sem igen mernek vállalkozni. Ez még érthetőbbé válik, ha tisztában vagyunk vele, hogy a mai délvidéki magyar pedagógiai elit fölötti szerb tanügyi minisztérium nyugalma az irodalmi semmitmondás, az üres elvontság, az ironizáló köldöknézés biztosítja. Pedig ha nem lépünk túl a több-

nyire arisztokratikus, sznob ízlésen, semmire sem kötelező ezotérián, akkor lényegében ezután is főleg félretanítjuk fiataljainkat, ahogyan eddig is cselekedtük.

2. Teljes megismerés – az élmény szintjén

Magyarrá nevelés = emberré nevelés. Az 1990/91-es tanterv mind a mai napig érvényben levő utasítása magyarul is beszélő jugoszláv (szerb) embert akar faragni az ifjú magyar (nem ritkán csak elsősorban magyarul beszélő?) emberből. Arról egy szó sincs benne, hogy a tanárnak a diákkal annak saját anyanyelvét, kultúráját, irodalmát kell megszerettetnie, s ezáltal a nemzeti azonosságtudat épülését szolgálnia. Ehelyett azt olvashatjuk, miszerint a nevelő hatás eredményeként fontos, hogy a tanuló „mások nyelvét tisztelje és becsülje”. Mintha ezt nem vonná maga után az anyanyelv és irodalom pedagógiai kultúrája! Mintha a sajátunk megszerettetése által a másoké ellen vadíthatnánk az ifjúságot! Hiszen érdemben és egészségesen nem becsülhetjük a sajátunkat, ha a másét gyűlöljük. Tehát az antikultúra és antipedagógia üzen ebben az elemi nyelvi hibákat vétő, dermesztően, több mint egy évtizede túlhaladást váró fércomunkában.

A célok és feladatok meghatározásában csupán „a nyelv”, „az irodalom” stb. általános fogalma szerepel – a nemzeti, illetve nemzetiségi jelzők nélkül. S mindez – ahogyan a magyarul rosszul tudó tanterv-írónak („multikulturálnak”) a szövegét olvassuk – „az általános emberséges fejlődés érzésének elmélyítése” érdekében. Persze, kizárólag a „tudományos világnézet” alapján, afféle erkölcsi aggályok, szeretetkomplexusok nélkül. A vallásos hit középkori kötelékétől, a protestantizmus nemzeti létet védő korlátaitól a legkevésbé visszafogottan. Hogy az évtizedek óta törvényerőre emelt, s az ekkor (a nyolcvanas és kilencvenes évek fordulóján) még tetézt hazugságok természetszerűleg állíthassák a tömeg-rablógyilkosságokban való részvétel, illetve a megfutamodás dilemmája elé az ifjúságot. Vagy ha az valamiképpen kitérhetne a választás kényszere elől, akkor – utóbb előbújva – szülei és tanárai hasadtlelkűségét tovább örözve, élete végéig hadd gyakorolja örökölt, „okos” szolgásgát.

A szubjektív és látszat szerint mindenképpen háborúellenes posztmodern irodalomfelfogás, sajnos, akaratlanul is mindennek a hátterében álló, háborús nagyszerb totalitarizmust szolgálta és szolgálja ma is. Az öncélú formálgatásokban, a kisdedség játékaiban élte ki és éli ki magát. (Ebből nem keveset a Híd folyóiratban is találunk.) A tartalmat, az embert nem vette komolyan – íróként és tanárként sem. Tünetértékű, hogy az említett iskolaprogram céljai és feladatai

külsőségekre, látszatokra, rekvizitumokra korlátozódnak. A legfontosabb, az emberré nevelés anyanyelvi-nemzeti irodalmi mikéntje hiányzik belőlük. Nem véletlenül, hiszen a pedagógiának már a Tito-érában is csak másodrangú szerepe lehetett, hogy a kilencvenes években teljesen nyoma vesszen az egyetemen. A fenék, a politika irányította az agyat, a pedagógiát.

A magánakció önámítás! A tanárok magánakciói a legjobb szándék nélkül is félrevezetők lehetnek. Nem egy magyartanártól hallottam: – Mit nekem a program! Csinálom a magamét! – Ez persze annak volt a mentegetőző és önámító racionalizálása, hogy miért nem tiltakoznak összefogva a magyarok tudatának alapos sikálása céljából született szövegyszörnyszülött ellen. Ugyanis a tanárok egyéni kezdeményezésének is megvannak a maga buktatói. Először is a magyartanárok között a leglelkesebb és a legtöbb szabadidővel rendelkező sem ismerheti kellő elmélyültséggel az irodalom történetét és annak értékeit. Ő már posztmodern szellemben vizsgázott az egyetemen, s ez azt jelenti: számára esetleg öncsonkításnak is tűnik annak az utólagos fölülbírálása, amiből az egyetemen esetleg kilencrest vagy tízest kapott. Tehát legfeljebb úgy dacol az ördöggel, hogy a szerb írók tanítását (kimondatlanul) a többségiek nyelvét oktató tanárra bízza. – Minek kétszer tanulni Ivo Andrićot, ha a magyar irodalomban is van néhány hozzá mérhető jelentőségű író, még sincs, vagy alig van idő róluk beszélni? – súgja: önmagának. S esetleg – még halakban – a legjobb diákjainak.

A középkorú magyartanár (magános angyalként) tehát a legjobb szándéka mellett sem kezdhet hozzá a fasisztoid szerb kultúrpolitika posztmodern irodalompedagógiájának a radikális meghaladásához. Ehhez ugyanis annak a felismerésnek kellene érvényt szereznie, aminek tudatosításában a már több mint tíz éve érvényben levő tanterv eleve akadályozza. Annak a gondolatnak kellene szabad teret adnia a tudatában, amely szerint – az oktatás és nevelés emberi céljainak, feladatainak értelmében – az írott szó művészete általi önmegértés, önnevelés, öntudatosodás (amelyet egyébként az érvényben levő tanterv elhanyagol) azal a nemzettel és társadalommal, réteggel szoros összefüggésben történik, amelyhez tartozunk.

Az egyoldalú, liberális személyiségközpontúság felszínes, mindent relativizáló, s esetleg rossz érdekszövetségeket kötő magányos harcost formálna az ifjú emberből. Főleg akkor, ha a tanterv a jövőben is a többértelműséget (szakmai tolvajnyelven: konnotáció) fogalmát burjánztatná el a dolgok egyértelműségre törekvő, de nem közhelyszerű (denotáció) megnevezésének rovására. Ne feledjük: annyi mindent nem hódított még meg a szó művészete az életünk-ből, hogy az eddig kimondatlannak a megnevezése

erőlködés nélkül újítaná meg a nyelvünket, fogalomvilágunkat, s valamelyest minden bizonnyal szélesítené a mai olvasóközönség igencsak szűkös táborát.

A mű a konkrét emberről beszél – átélhetően. Az előző évtizedek főntről – közvetve, de az adott keretek között kíméletlenül – diktált irodalomoktatásának bűne a művek értelmezésének („dekódolásának”) elhanyagolása volt. Illetve, hogy a tanárnak olyan művet kellett földolgoznia egy-egy írótól, amelynek az üzenete nem sértette a hatalmi struktúrák érdekeit. Ennek eredményeként viszont az erkölcsi nevelés akkor is háttérbe szorult volna, ha azt az esztétizmus hirdetői eleve nem teszik gúny tárgyává.

Nos, a formálódó „elit” középiskola, de a többi közép- és általános iskola jövődől tanterveinek is – az eddigi évtizeden át háttérbe szorított erkölcsi nevelés és nemzeti-társadalmi megismerés érdekében – a művek önmagából születő (ontológiai) vonatkozásai mellett eredeti módon ismeretnyújtó (gnoszeológiai) jellegzetességüket kiemelten kellene kezelniük. Magyarul: a mi körülményeink között bűn lenne kizárólag a mű szűkebb esztétikai összefüggéseit tudatosítani a diákokban. Rendkívül fontos lesz majd azt is körütekintőbben tanítani, hogy a regény, vers vagy dráma: mikor, mi célból, a társadalmi valóság mely szegmenseinek a segítségével keletkezett. Akkor is, ha az író eredetileg nem egészen azt akarta, mint amit az alkotásával a legtöbb emberben kiváltott.

Ez magától értődően az alkotók életrajzának oktatásbeli rehabilitációját is jelentené. Persze, nem pozitívista-faktográfiai ismeretanyagként, hanem mint a mű mélyebb-alaposabb birtokbavételének eszköze. Módszertanilag ez a XIX. századnak nevezett eljárást megfordítaná. Vagyis nem az életrajzból vezetné le a műveket, hanem ellenkezőleg: a bemutatásra legérdemesebbeknek tartott művek összefüggésében tárná föl az ihlető, illetve meghatározó körülményeket, az alkotó és a társadalom kapcsolatait. (Ahogyan ezt a néhány legjobb magyartanár eddig is tette, s amit az adott korlátok között Bori és Szeli tankönyvei is sugallni igyekeztek még a hatvanas évek közepén.)

A középiskolásoknak a jövőben érdemben kellene tudniuk a XX. századi magyar irodalom egyik büszkeségéről: a népi irodalomról (amely – s ezt a magyartanárok között alig tudhatja valaki! – nem azonos a népiessel!). Nevezzünk-e vagy dühöngjünk: a legalább 80 százalékban paraszt-kispolgári felmenőkre visszavezethető újabb nemzedékeink – az eddigi, jelentős mértékben etnocid tantervnek köszönhetően – inkább csak az urbánus irodalommal ismerkedhettek meg. Ennek dacára túl kevés maradhatott meg bennük Babits katolicizmusából... Hogy Márai magyar világpolgárságáról ne is beszéljünk!... És Cs. Szabó László erdélyi, magyar és világpolgá-

ri horizontjáról... Szerb Antal egyetemesség-tapasztalatáról... Vagy Szabó Lőrinc csodálatos önéletrajzát vizsgálva mélységeiről... Azért persze Nagy Lajos tiszta baloldali etikájú (ál)dokumentum-irodalmáról sem megfeledkezve.

3. Erkölcs és nemzeti értéktudat

Az alsóbbrendű tudatosításának fontossága.

Jeleztük: a mi régióinkban mű, erkölcs, történelem és társadalom között könnyebben átjárható a határ. Ezért Széchenyi nemzeti-kulturális egyetemességeszménye, Ady magyarságot és nemzetköziséget egyeztető protestantizmusa, Németh László jobb- és baloldalon átívelő minőségforradalma, mély-magyarságeszménye, Illyés Gyula szinte folyamatosan háborgó írástudói lelkiismerete nélkül – eddigi öngyilkos gyakorlatunk folytatásaként – meddő maradna az újabb nemzedék tudása. De pártos részrehajlás azokat a kiemelkedő műveket sem terheli, amelyeket Veres Péter vagy Sinka István irodalmi hagyatékából kellene kiválasztani.

S az újabb magyar irodalomból sem csupán az iro- n- kusan csűrők-csavarók művészi világképe kellene. Legalább ennyire fontos az eddig fájón mellőzött, öngyógyítását kereső nemzeti indulat (Nagy Lászlóék, Csoóriék után következő) irodalma. Nem baj, ha olykor tendenciózus. Tudatosítani kellene, hogy mikor, mennyire és miért az – a már említett kíváncsatos visszafelé következtetéssel. (Mindaddig, míg meg nem adatik nekünk, hogy olyan jogú emberek legyünk, mint azok a nemzetek, amelyeknek jelenleg a függvényei vagyunk.)

Mindazonáltal nem csupán az értékfajták tudatosítása lenne az irodalomtanár feladata. Arról is beszélnie kellene, ami alattuk van, s az elmúlt évtizedekben sokszor a politika támogatását is élvezte. A diletantizmusra és az epigonizmusra gondolok, amely fogalmakat inkább csak Bori Imre 1968-ban megjelent vajdasági irodalomtörténete és a Symposium-mozgalom konszolidációja előtt lehetett emlegetni. Kizárólag e két fogalom alapos és módszeres tisztázásával foghatják föl a tanulók a couleur locale-nak a Szenteleky által hirdetett, de a szerb királyi diktatúra miatt legalisan csak elvétve megfogalmazott lényegi jelentését. Az epigonizmus és a diletantizmus kategóriáinak földolgozása nélkül sok minden homályban maradna a délvidéki magyar irodalom és kultúra mai napig tartó történetében. S ezt éppen Szenteleky heroikus küzdelme tanúsítja. Nála senki sem volt jobban tisztában e fogalmakkal, mert önmagával harcolva küszködött velük. Először ugyanis – nagy tudatossággal – a saját epigonizmusával szakított, majd miután az életes irodalom megteremtéséért, egy kultúra megalkotása mellett kötelezte

el magát, a dilettantizmussal kellett megvívnia reménytelen harcát.

Ezzel összefüggésben a giccs jelenségét nemcsak az eddigi szokás szerint, tehát a hagyományos (nemzeti) formájában kellene szemléltetni, hanem kétpólusú jelenséggént, vagyis az utóbbi évtizedekben politikailag sokszor támogatott modern giccsel való szembeállításban. Ne feledjük: a posztmodern túlnyomó részben a kiábrándulás és a nihilizmus művészete, a cinizmus lelki hátterével, ezért az elkápráztatás, a hatásvadászat, a tudálékosság jelensége nem ritkán üti föl a fejét benne.

A beleélés készsége mint emberi többlet. Az ilyen hasadtlelkűség gyógyítása vagy megelőzése érdekében az empátiának és a katarzisnak az eddigi-eknél nagyobb szerepet kell tulajdonítanunk az irodalom oktatásában. Az előző évtizedek társadalmi törekvéseinek totális veresége pszichológiai szempontból elsősorban az empátikus készség hiányával magyarázható. Nem volt eléggé előkelő a másokkal való azonosulás vállalása, minthogy a kommunista bürokrácia a létében érezte volna magát fenyegetve, ha irodalompedagógusai az új rendszer béke- és háborúbeli áldozatai iránti részvételüknek adtak volna hangot a megfelelő művek kiválasztása, és azok szereplői erkölcsiségének tudatosítása által. Így aztán az epikai sorstragédiák katartikus hatása, nevelő funkciója nem bontakozhatott ki. Annál kevésbé, minthogy a második világháború áldozatainak irodalmi emlékművei csak egyoldalú válogatásban és hatóságilag meghatározott nevelési effektusként kerülhettek a fiatalok tudatának többnyire a peremére, hogy onnan gyorsan kihulljanak.

Ha valóban alkotások átélésével akarjuk alkotásra serkenteni az ifjúságot, akkor az irodalom vonatkozásában föltétlenül föl kell dolgoznunk a rutinnak, az elgépiesedésnek, a közízlés kiszolgáltatásának a fogalmát. Akkor is, ha ezeket a jelenségeket érinteni is alig lehetett az előző évtizedekben, ha az ember nem akarta magára zúdítni az érdekeltektől kultúrbürokratáknak a haragját. Az újságírás ugyanis, a politikától függően, kénytelen részt venni a bálványimádásban, akkor is, ha tisztában van vele, hogy – a király meztelen. Meg aztán a megszokásnak is nagy szerepe van abban, hogy az alkotókat ne a konkrét műveik, hanem inkább csak a nevük ismertsége alapján tiszteljék a tájékozatlan emberek.

A legfőbb művek kötelező tanítása. Ez azt jelenti, hogy a tanterv még a régi formájú gimnáziumban sem teheti alternatívvá, moduljellegűvé azt, hogy mondjuk Szenteleky, Herceg János vagy Németh István, Gion Nándor és Dudás Károly mely művei dolgoztassanak föl. A nevezettek ugyanis mindig az élet helyzetük kényszerében, illetve – ennél gyakrabban – a történelmi-társadalmi jelen kínálta lehetőségek

szerint alkottak. Más szóval: a legjelentősebb, alkotói lényüket a legteljesebben kifejező műveik leginkább életük határhelyzetében, illetve akkor születtek, midőn a föllazult rendszer nem tiltotta törekvéseiket. Ez – különös tekintettel az esszére és a publicisztikára – azt jelenti, hogy Szenteleky esetében a szerkesztő levezetését és az *Ákácok alatt* című antológia bevezetőjét, Hercegnél az *Évek és könyvek*, Némethnek pedig a *Zsebtükör* – a szépprózára gondolva pedig – Gionnak az *Ezen az oldalon*, Dudásnak a *Ketrechál* című könyvét kell ajánlanunk regionális irodalmunk kérdéseinek a szemléltetésekor. Nevezett íróink – s ezt nem is tagadták – sokszor kenyérkeresőként vagy közéleti emberként voltak kénytelenek alkalmazkodni a szókimondást akadályozó, legalább részben uniformizáló körülményekhez, ami nem ritkán rutint, ismétlést eredményezett. Persze, ennek is többnyire megvan a maga sajátos, átlagpublicisztikánál magasabb színvonala. Csakhogy nekünk a legtartósabb értékű, leghitelesebb szellemi javakat kell átadnunk az ifjúságnak!

Az összetartozástudatot, a szolgálatvállalás készségét, a belátásból fakadó emberi alázatot kell bennünk kialakítani. Azt tehát, amit tanárainkban sem az iskola vagy a társadalom, hanem az otthoni nevelésük, majd később a saját belátásuk fejlesztett ki bennünk. Ami talán nincs is meg mindegyikükben, s egyelőre nem is vonhatók felelősségre érte. A közösségérzésre, az ennek megfelelő felelősségre és lelkiismeretességre gondolok, ahogyan az Tamási Áron, Wass Albert, Sütő András és Kányádi Sándor számunkra legfontosabb műveiben tükröződik.

S a tanárok munkáját időközben bizottságnak kellene ellenőriznie. Hogy az iskolát és a benne dolgozókat eltartó emberek meggyőződhesse: az irodalomtanítás immár nem pusztán a csalfa esztétikai gyönyörűségek tárházába csalsa az ifjúságot, s nem is adatokkal tömi amúgy is túlterhelt fejüket, hanem a teljes értékű emberré válásnak, a nevelésnek az eszköze. Mindenekelőtt! Persze, elsősorban a hiteles irodalomesztétikai érték által.

A történelemtanítás humanizálásáért

A magyar nyelvűségen túl magyar szellemiséget is! – elvének jegyében került sor a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság legutóbbi, immár a történelemtanításunk fájó sebeit gyógyítani igyekvő újvidéki tanácskozásra. A főelőadó a terjedelmes beszámolójában az egészséges jellemfejlődés egyik feltételként az elsajátítandó ismeretanyag nemzeti jellegét domborította ki. S aztán jött a hideg zuhany: a másik nyugalmazott egyetemi tanár fontos igazságok és feladatok sorolása közben egy mondatában elárulta, hogy azt tartaná elfogadhatónak, ha a világ-, a szerb

és a magyar történelem oktatását egyharmados részarányban irányozná elő a jövőendő tantervei. Megborzongtam, miként akkor, amikor már a sajtóban értesültem róla: az észak-bácskai pedagógusok is ezt a megoldást javasolták.

Nem lehet egyszerűen azt mondani, hogy ez az öncsonkításigény, a titói nemzetiségnyomorító politika folytatása, lényegében alulról, a többség felől jön. Kül-ső-felső, idős-nyugdíjas, pályairányító, de pályán kívüli sugallatok vannak mögötte. Nem biztos, hogy közvetlenül, hiszen ezt a kimondatlan szóra is hallgató mentalitást már a tanulmányaik során belesulykolták a fiatalabb pedagógusok magatartásába. Mindenesetre nagy kár, hogy a szóban forgó újvidéki tanácskozáson nemigen juthattak szóhoz. Mire sorra kerültek volna, nyilván kifáradtak.

Mindenesetre most is megtörtént, hogy egy harmadik idősebb nyugdíjas a még érvényben levő törvényre apellált (akaratlanul?), újra megfélemlítve azokat, akik a Magyarországról szabadon behozandó taneszközök belátás szerinti alkalmazása mellett voltak. Hogy a további megalázások bilincse csupán csörrent, nem kattant, az egy fiatal (zentai?) igazgatónőnek köszönhető, aki személyesen tanúsította, hogy a belgrádi minisztérium „rést nyitott” a tantervek alkalmazásában. Vajon azt jelentené ez, hogy míg nem kerül sor gyökeres tantervváltozásra, addig a tanítók és tanárok az egyéni elképzelésüknek megfelelően változtathatnak a témákon? De vajon az inspektorokhoz is elhallatszott a minisztériumi „súgás”?

Ezt tekintetbe véve, s azt is, amit Tóth professzor a bevezető előadásában mondott, néhányan azt javasoltuk (ami ellen a jelenlevő pedagógusoknak nem volt kifogása), hogy a vezetőség átiratban kérje a Magyar Nemzeti Tanácsot: a lehető legrövidebb időn belül valósuljon meg a magyarországi tan- és egyéb könyvek (és természetesen a megfelelő taneszközök) korlátlan behozatala, valamint értesítsék az igazgatókat (és a pedagógusokat) a belgrádi minisztérium engedményéről, a tematikai egységek szabadabb kezelésének lehetőségéről. Magától értődő azonban, hogy – s ennek nyilván a Nemzeti Tanács Pedagógiai Bizottsága fog utánajárni – a minisztériumi közleménynek föltehetően egyértelműbbnek, tehát minden érdekelt számára félreérthetetlennek kell lennie. Az már – remélhetőleg – magától értődő, hogy a VMTT vezetősége visszajelzést fog kapni a MNT-től, hogy kik és hogyan vették tudomásul az egészségesebb munka végzésének lehetőségét.

E sorok írója amellet kardoskodott, hogy az új tanterv készítését nem szabad elsielni. Nem fejthette ki részletesen, de elsősorban arra gondolt, hogy a történelemtanárok többsége nem csupán a külső sugallatra vagy a beleneveltekre hallgatva nem fogadta el az önmegsemmisítő folyamatunkat meghosz-

szabbító, de azt le nem állító egyharmados témaarányt. Ebben a kétségbeejtő elképzelésben a szakma tehetetlenségi nyomatéka is jelen van. Tudniillik máról holnapra jelentős részét félre kellene dobni annak, amiből eddig oly sok vizsgát tettek, s aminek tanításába már többen bele is gépíesedhettek; máról holnapra, a tanítványokat olykor csak egy éjszakával megelőzve, a magyar történelmet kellene tanulmányozni. Igaz, hogy szakmai rutinnal, de azért – egy-két évig? – az otthoni egyéb munkák rovására, a létfenntartás biztosítására korábban szánt időt kurtítva. (Azokat nem számítva, akik számára ez az anyag sem lenne új, minthogy a tilosban járva az engedélyezettnél többet csepegtettek belőle a tanítványaik fejébe. A lehetőségeknek megfelelően illegálisan egy kissé magyarrá is nevelve azokat... Ami inkább csak a lelkiismeret önn nyugtatására jó.)

De nem csupán ezért kellene – az új tantervek használtása mellett – fölkinálni azoknak a magyarországi tankönyveknek a szabad használatát, amelyek – ahogyan dr. Tóth beszélt róluk – többé-kevésbé eltérnek egymástól. Nem pusztán a pedagógusok iránti humanitás miatt nem kellene elsielni a dolgot. A közeljövőben (még a tantervek elkészítése előtt) kiegészítő füzeteket lenne ajánlatos kiadni. Nem a szerb (beállítottaságú) történelem oktatásának kiegészítése céljából, mint eddig, hanem fordítva. Azért, hogy kikristályosodjon: a magyar történelem mely délvidéki és délszlávokkal kapcsolatos vonatkozásait szükséges megismerniük a diákoknak.

A magyar történelem elvont fogalmát szabadon választott magyarországi tankönyv(ek) alkalmazásával lehetne konkretizálni, illetve hasznosítani. Történelmi okok miatt régióink története – legalábbis a távolmúltban – elsősorban a magyarok története. Ezt tudva is azonban a hajdani Hungáriát, majd a három részre tagoltságot, azután a Habsburgok uralmának több mint két évszázadát, végül pedig a trianoni békediktátumot követő földarabolság idejét – röviden és tömören – a többi itteni nemzet (főleg a szerbek vonatkozásában) is tárgyalni kellene.

Ez a tudományosan és életszükséglet szerint egyaránt reális és nyitott nemzeti szempont egy-két éven belül egy asztalhoz ültethetné a magyar és a szerb történész-pedagógusokat, hogy átgondolják egymás szempontjait, s hogy az addig körvonalazódó magyar történelemtanítás modelljének megfelelően legalább a vajdasági szerb diákok tanulhassák a majd ezer éven át a Szávától és Dunától kisebbségben élt őseiknek s az azokat (korántsem jóságból, hanem kényszerből, esetleg belátásból) befogadó magyarok történetét.

Tantervek készítésére csupán akkor érik majd meg az idő, ha elkezdődnek ezek a megbeszélések a lé-

nyegükben bizonyos értelemben szimmetrikus, nemzeti voltukban nyitott történelemképek kapcsán. Magától értődik: ha a szerbek a Magyar Nemzeti Tanács Pedagógiai Bizottságának ismételt kérésére is ragaszkodnának mindeddig hosszú távon önrontó előítéleteikhez, önvédelmi nárcizmusukhoz, akkor a magyar történészeknek kell majd – szabad belátásból következően, egyenes gerinccel – kidolgozni azokat a tanterveket, amelyek (a világtörténelem mellett) a magyar múltszemlélet egy fontos vonatkozásaként a Délvidék történelmét, annak a szerbekkel és másokkal összefüggő vonatkozásait is föltárná. S annak alapján talán tartós érvényű tankönyvek is készülnének.

Addig viszont az ezután beözönlő magyarországi tankönyvek és a remélhetőleg nem sokat késő kiegészítő füzetek föltehetően több örömet fognak okozni a tanítóknak és tanároknak, mint fáradságot. A „harmadában” elképzelt tanítási anyag pedig a fiatalok személyiségét tovább immár nem hasító, lídércecs álomként felejtődik el. Úgyhogy minden okuk meglesz rá, hogy jó közérzetű, egész és szabad emberekként lehessenek lojálisak ahhoz az államhoz, amelybe őseiket belekényszerítette a sors. Így lehetnének fölfuvalkodottság nélkül büszkék a magyarságukra.

Humánusan nevelni és tanítani majd csak az autonóm magyar iskolahálózatban lehet!

Aminek céljából mi itt összegyűltünk, annak megvalósítása nem ütközik a törvényekbe. Ennek örülnünk kell, mert a közoktatás formai és tartalmi magyarosítása címén az eddiginél emberibb világot igyekszünk teremteni. A „szocializmus”-nak is ez volt a szlogenje, s lám, hova jutottunk, mondhatják a tamáskodók, akik többségbe kerültek a mi világunkban. Akik most cselekvésre szánják magukat, a nagy többségükben sikertelenek által neveltettek. Azok által, akik, ill. akiknek az utódai, neveltjei közül sokan külföldre, főleg az anyaországba kényszerültek. A „szocialista öngazgatású” iskola ideológiai szószátyárkodása, magoltató provincializmusa, nyelvi megoldatlansága leginkább elfojtotta a pedagógus személyiségét, s csak kevesen voltak a tanítványok között, akik megsejtették a mártíriumot tanítójuknak vagy tanáruknak az illetékesek által anyagilag és erkölcsileg egyaránt alábecsült munkájában, s különösen azt becstelték nagyra, aki az ő érdekeikkel azonosulva, olykor a törvénnyel is dacolva, tette a dolgát a jövő nemzedéke érdekében.

Minket többségükben nem nevelhettek ilyen tanítók és tanárok, s az itt jelen levők mellett a távol maradtak között csak kevesen vannak, akik az alkotás

teljes felelősségével formálgathatják az ifjúság emberi arculatát. Kezdve azon, hogy sokan eredetileg nem is pedagógusok akartak lenni. Éppen ezért: a folyamatosan és többféleképpen megalázottaknak, a magyar pedagógusoknak van-e, lesz-e lelki erejük fokozottabban a minőségre összpontosítaniuk a munkájukat, mint eddig. Enged-e a lelki görcs, ha az iskolai feltételek legfeljebb csak nagyobb aktivitás árán javulhatnak? Tudjuk-e majd anyagilag és erkölcsileg ösztönözni őket, hogy a mai sopánkodó alkalmazkodásuk az önmegvalósítás lelkesedésévé alakuljon át?

Az utóbbi másfél évtizedben egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy teljes értékű emberekké csak magyarokként válhatunk. Paradox módon a szeparálódástól is így óvhatjuk meg magunkat. Mert egyrészt öntudatos magyarokként a szerb nyelvet is magabiztosabban sajátíthatjuk el és használhatjuk a szükségleteink szerint, másrészt pedig a többségiek figyelmét a növekvő tekintélyünk által a magyar kultúra felé fordíthatjuk. Viszont a nemzeti mivoltunk nem korlátozódhat a nemzeti ünnepeink és szimbólumaink külsőségeire. Nevelésünk és tanításunk forrása legkiválóbb szellemeink alkotói hagyatéka kell, hogy legyen. Ez korántsem vezethet szűk látókörhöz, nacionalista provincializmushoz, mert bár a magyarság kiemelkedő alkotói leginkább a hódítók után maradt romok eltakarításával, a pótlás feladatával, tehát a nemzet fennmaradásának kérdéseivel voltak elfoglalva, műveik embersége többnyire a más nemzetiségűek számára is átélhető és példaként tisztelhető. Ez pedig azt jelenti, hogy a belénk nevelt kommunista gátlásoktól megszabadulva, ifjúságunk magyarrá nevelését – mint a teljes értékű emberré válás egyetlen lehetőségét – még szabadabban vállalhatjuk.

Eddig a tevékenységünk minimalizálását, egy helyben topogását a szerb kormány velünk szembeni ellenszenvével, s az iskoláztatásunk anyanyelvűsítését korlátozó törvényekkel voltunk hajlamosak magyarázni. Mintha a szerb kormány nem lenne rákényszerülve az eurokompatibilitásra, s mintha a törvényeket, nem emberek alkották volna, s nem lenne lehetőség (akár polgári engedetlenség által) a törvények megváltoztatásának követelésére. Mintha nem lenne erkölcsi kötelességünk olyan feltételeket ki-harcolni, amelyek lehetővé tennék a munkánk által megtermelt javak belátásunk szerinti fölhasználását!

Ugy gondolom, hogy példamutatókká mindenke-előtt az ügyünk-hivatásunk iránti alázattal válhatunk. Ha a valós lehetőségeket nem azonosítjuk a mi magán- ill. családi életünk diktálta feltételeinkkel. Ha embertelenség közösségi érdekű kockázatot elvárni több gyermekes pedagógustól, aki talán az állása elveszthetősége miatt is szorong, akkor nem kevésbé antihumánus felelős funkciót vállalni a jelzett módon

terhelt embernek, aki természetesen a rossz körülményekre hivatkozva próbálja racionalizálni a tehetetlenségét. Nem beszélve azokról az eseteinkről, amikor a gyerekeinket Magyarországon tanítatva eleve olyan helyzetbe kerülünk, melyben „bolondok lennénk” a bőrünket a nemzetiségi oktatás vásárára vinni, amikor már tehát a szerepünk úgy válhat csak nekünk és kisebb csoportunk számára fontossá, ha nem teszünk „elhamarkodott lépést”, ha „nem megyünk fejfel a falnak” az évtizedek óta süllyedő színvonalú oktatásunk szintjének érdemi emelése érdekében.

Az óvodától az egyetemig terjedő iskolarendszerünk kialakításának apró lépetekre hivatkozva történő halasztgatása alapvetően káros. Főleg azért, mert a *délvidéki magyarság életre keltésének, azaz testi-lelki bajai öneszmélés, önrendeződés általi gyógyításának szabotálására nekünk nincs erkölcsi jogunk. Egyelőre ui. több vonatkozásban a pusztulás népe vagyunk, tehát nincs veszíteni valónk.* Senki magán-, ill. csoportérdeke, pesszimista alkata, szellemi tehetetlensége nem lehet elsődleges a mi művelődési s egyben életmentő stratégiánk lelkiismereti parancsához viszonyítva.

Ha az életmentésünkről van szó, akkor a nemzetrészünk életre galvanizálása mellett a távlati célunkat is érintenünk kell. A fennmaradásunk lehetőségét majd akkor lesz értelme mérlegelni, ha előbb kellő összefogással az iskoláinkat teljesen anyanyelvűsítve és megfelelő tartalommal ellátva, mindent megtettünk, hogy az energiánkat a pártviszályokból, a családi civakodásokból, rossz szenvedélyekből kimentve az új nemzedék testi-lelki-szellemi egészsége érdekében hasznosítsuk. Az általános és középiskoláink megteremtése mellett a Magyar Egyetem megnyitása is rendkívül sürgető, mivel néhány év alatt a magyar lakosság száma 200000 alá eshet a Vajdaságban, tehát a jogunk követelésében már nem hivatkozhatunk az európai standardra. Közöttünk remélhetőleg senki sem vár erre.

Mindez azt jelenti, hogy az itteni magyarságunk életre keltésének stratégiai alapját a független iskolarendszer megvalósítása képezi. Ennek első pontja a közoktatás, amely ügyében mi itt és most összegyűltünk. Ezt az Önök megjelenése által sikerrel kecsegtető akciót remélhetőleg ősszel már az óvó-, a tanító- és a tanárképzés rendezése folytatja majd, hogy azután a Magyar Egyetem is megnyílhasson. Ennek érdekében készítettünk mi a szerb, ill. magyar minisztériumhoz címzett és a pártjainkhoz is elküldendő nyilatkozatot, amelyben a katasztrofális iskolai körülményeinkre hivatkozva kérjük a helyzetünk európai szintű megoldását. Nyilatkozatunk mindenestre hatásosabb lenne, ha a Nemzeti Tanács illetékesei a kézjegyükkel illetnék e dokumentumot.

Abban a reményben mondok tehát köszönetet mindannyiunk nevében a Magyar Nemzeti Tanács illetékes tagjainak, hogy a tantervkészítés szuverén jogának és a tankönyvhasználat szabadságának ki-harcolása ügyében is viszonylag rövid idő alatt megteszik azt, amit most a hálózatkialakítás kérdésében cselekednek.

Vegyük komolyan ifjúságunk jövőjét

Teremtsük meg oktatásunk autonómiáját!

Előrebocsátom, hogy az alkalomnak megfelelően én itt nem újdonságokkal akarok szolgálni, hanem inkább, a saját eddigi tapasztalataimat is összegezve, az oktatásügyünk tudósainak (elsősorban Ágoston Mihálynak, Horváth Mátyásnak, Tóth Lajosnak és Vajda Józsefnek) a vizsgálódási eredményeiből és a gyakorló pedagógusok időnként elhangzó panaszaiából, tiltakozásaiból igyekszem sürgősen hasznosítandó következtetéseket levonni. Nem nehéz megtennem, mert a művelődésünk egyéb területei mellett az oktatás kérdéseit is régóta tanulmányozom.

Ifjúságunk rendkívüli lelki helyzetének nem csupán a többségi egyik rétegének a náci indulatai az okozója, hanem mindaddig mi is, amíg nemtörődömségünknek, félelmeinknek engedve nem harcoljuk ki számára az autonómiát. Ennek alapvetően fontos szakasza a tantervkészítés önállóságának és a magyar iskolarendszernek a megteremtése.

Hogy mit, miből és hogyan tanul a mi ifjúságunk, azt a mi kötelességünk meghatározni. Annál is inkább, minthogy mi itt a Délvidéken csupán számbeli kisebbség vagyunk, mivel a mi tájunk legalább ezer év óta érzi a magyarok történelmének és kultúrájának nyomait. De ugyanennyire lényeges, hogy a magyar pedagógia értékeit nem politikai önreklám, hanem a magyar környezetben legalább középiskolát végzettek világsikere igazolja. Jó volna, ha a világhírű tudósaink hosszú sorának (köztük a Nobel-díjasoknak) a csillaga nem csupán az ilyen összejöveteleken ragyogná be a lelkünket, hanem a gyakorló pedagógusok és tanítványaik szellemét is folyamatosan melengethetné. Mondanom sem kell, hogy ez azon ország fölemelkedésének is egyik feltétele, amelyben élünk.

Ezzel szemben arról, hogy az agyunk ne a képességeinknek megfelelően működhessen, a belgrádi hatalom a trianoni békediktátum óta rendszeresen gondoskodik. A miniszteri rendeletek ui., ahogyan ezt állandóan tapasztalhattuk, nem ritkán többértelműek, a konkrét gyakorlati megvalósításukra vonatkozó útmutatás gyakran hiányzik belőlük, de ha egyértelműek is, az iskolák többségi vagy legalábbis államszolgálatban túlbuzgó felelősei hajlamosak a kisebbségek

számára kedvezőbb megoldások elszabotálására. Hogy a belgrádi oktatási minisztérium nem ritka szempontváltatásairól, a reformokról ne is beszéljek.

Am a pedagógiai adminisztráció gépezetének olajozott, jó szándékú működése esetében is baj lenne az általa közvetített tartalmakkal. Hadd emlékeztessenek: az elmúlt időszakban évekig megoldatlan volt a pedagógia oktatása az Újvidéki Egyetemen. A magyar pedagógiát is korlátozta és visszafejlesztette a kádárizmus, viszont a szerbek esetében érdemben ki sem alakulhatott a nevelés kultúrája. Ez nem csupán a több száz éves török hódoltság következménye, hanem annak is, hogy a trianoni döntést követő utódállam szellemi energiájának jelentős része az összetákol-tak egyben-tartására pazarlódott, vagyis a nevelés és a tanítás – többnyire a mai humánumon és a szakszerűségein innen – az állampolgári nacionalizmus, tehát a hamis patriotizmus szolgálatában állott és áll ma is. A mi magyar nyelvű oktatásunkkal együtt, mint-hogy minket, mint más nemzeti kultúrához tartozókat, hosszú távon megsemmisülésre ítél az a körülmény, hogy iskoláinkban általában a hamisan értelmezett multikulturalizmus dominál ahelyett, hogy a saját nemzeti értékeinket sajátíttatnánk el az új nemzedékekkel. Különben a kutatóink már több mint harminc évvel ezelőtt bebizonyították, hogy az ún. szabadkai gyakorlat megbukott, mert a többségi nyelvre való folyamatos áttérés az oktatásban fékezi a tanulók szellemi épülését.

Ennek megfelelően a tudományunk azt is kimutatta már számos esetben (hadd említsem ennek kapcsán csak Ágoston Mihály, Rehák László és Tóth Lajos nevét), hogy a magyar nyelvű oktatás színvonala alacsonyabb a szerbénél. Ezért azonban korántsem a mi hajdani tanáraink, illetve jelenlegi kollégáink a felelősök, akik mindent megtettek és megtesznek a minőségi munka érdekében! Az objektív nehézségekre gondolok, amelyekkel kapcsolatban hadd említsek csupán egyetlen példát. Vajon a szerb tankönyvek segítségével (a tanár önállóságától függően szabadon használt egyéb segédkönyvek mellett) elsajátított latin, angol, ill. német nyelvtudás állja-e a versenyt azal, amelynek birtokosa a saját anyanyelve segítségével tanulhatta az említett világnyelveket? Ahol igen, ott az idő- és az energiavesztés is kimutató. Vagyis nem vakíthat el bennünket az a körülmény, hogy az itteni egyetemekre iratkozó viszonylag kevés diákunk többsége nemcsak hogy megállja a helyét, hanem szinte emberfeletti többletmunkájának köszönhetően élen jár az országunk tudományosságában. Manapság, persze, azért is kellemtelen a mi másodrangúságunk hangsúlyozása, mert a tények ismeretében egyszerűen nincs erkölcsi jogunk évről évre nyugtázni a magyar gyerekek-

nek egyre felemásabb módon anyanyelvű, szerb irányítású iskolákba való beiratkozását. Mindaddig nincs jogunk, míg a pedagógiának pártpolitikától független tudománya nem mutatja ki a diákjaink nevelési-oktatási feltételeinek a lényeges följavulását.

Am a fölmérések mellett logikai úton is rájöhetünk az anyanyelvű oktatás alacsonyabb színvonalára. A tankönyvek ui. többnyire fordítások, amelyek nyelvezete nem ritkán kifogásolható. A tetejében a kisebbségi tankönyvekből kevesebb és csak késve szokott megjelenni. A pedagógusaink anyanyelvi kultúrájáról itt most csak annyit, hogy ha a nagy többségük eredetileg is pedagógus akart volna lenni, s ha mindannyian nyelvi zsenik lennének, akkor sem vehetnének le maradéktalanul a szerb nyelvnek a továbbképzésük során akaratlanul fölszívott, kommunikációt torzító hatását. Mikor így vélekedek, akkor nem a nyelvi tisztaság igénye beszél belőlem (jóllehet ez sem mellékes szempont), hanem annak a ténynek az előtérbe helyezése, mely szerint a gondolkodás kialakulásának képessége nyelvfüggő. Vagyis amennyiben idegen szavakkal fölöslegesen tűzdeltek szűk szókinccsel, a szavakat keresgélve, nyökögve és rossz mondat szerkesztéssel beszélünk anyanyelvünkön, akkor a gondolkodásunk is csak töredékes lesz, a tetteink pedig bizonytalanok. A tehetségünk, készségünk többlete a gátlásaink miatt életünk végéig inkognitóban marad. A tökéletes kétnyelvűség európai eszményéhez csakis a szuverén magyar iskolarendszerünk kialakításán át vezet az út. Amit eddig a kétnyelvűség területén megvalósítottunk, az a ritka, pozitív példák mellett – elrettentő.

Gondoljunk bele: Szabadkától negyven kilométerre fedezték föl a C vitamint, s mi a néhány évvel ezelőtt még a világ erősebb felével háborúzó, minket front-irányító Belgrádtól várjuk az oktatásunkat megváltó rendeletet, amely több mint nyolcvan éve késik. Vagyis nem csupán a pedagógusi elhivatottság, hanem az alapvető emberi tisztesség is az önálló magyar iskolarendszer létrehozására ösztönöz bennünket, amelynek koncepciója Óbecsén készült el 1996-ban Anyanyelvűsítési Tervezet címen.

A rossz érdekek által vezéreltek, vagy a félenkek azt mondhatnák, hogy a magyarverések ügyében az autonómiakövetelés csak olaj lenne a tűzre. Átmenetileg valószínűleg. Viszont a testi bántalmazások száma nem feltétlenül csökkenne, ha a korábbi szolgálkúságunkhoz térnénk vissza a magatartásunkban, minthogy némely elemek továbbra is a mi elűzésünkkel akarnák megteremteni a saját nemzeti boldogságukat. S emellett még a lapulásunk következtében folytatódó megnyomorodás összehasonlíthatatlanul veszélyesebb az esetenként súlyos testi sérüléseknél. A szorongásait magatehetetlenül vállaló ember ui. egyre magányosabbnak érzi magát, és –

ahogy az orvostudomány régóta állítja – a bomló lélek a testet is megbetegíti, amire mi magyarok szolgáztatjuk a legkirívóbb példákat. A tudósaink és az ugyancsak világszerte jegyzett élsportolóink nagy száma mellett ti. az alkoholisták és az öngyilkosok mennyisége tekintetében is a világcsúcsot ostromoljuk. Így aztán a közvetlen létérdekeink vezérelnek bennünket, amikor – a másodrangúságunkat óhajtva megszüntetni – ember formájú iskolát akarunk teremteni az ifjúságunk számára.

Ugyanakkor haszonérdek és illem diktálja a többség nyelvének és részben a kultúrájának megismerését. Erre azonban kitűnő lehetőséget nyújt a szerb nyelv és irodalom nevű tantárgy, csupán az oktatási módszerét kellene hatékonyabbá tenni. De a mi nemzeti történelmünknek a szerbekkel érintkező oly sok vonatkozása is nagyszerű lehetőségeket tartalmaz az ismerkedésre. Az így szerzett tudás teremthet majd egészséges szellemű multikulturalizmust, főleg akkor, ha a vidékünkre költözött délszlávok is megismerkednek azok világával, akiknek szokásaiból némely elemeket az új életkörülményeknek megfelelően öntudatlanul is átvettek.

Biztosan vannak olyanok, akik megelégedtek az eddigi vívmányokkal. Mert az autonómiának egyes elemei már jelen vannak az oktatásunkban. Ezek az elemek azonban csak a tekintélyét Európában növelni igyekvő szerb politika számára lehetnek nagy eredmények, a mi szempontunkból egyelőre nem többek nagyszerű ígéreteknél. Annyival többek, hogy évente egy-egy csoport tehetséges fiatal a határon innen

folytatja a tanulmányait. Hogy azonban távlatilag van-e értelme az itt maradásuknak, az attól függ, hogy a tehetséggondozó gimnáziumokat, e létünk fölött lebegő csodálatos tetőzetet aládúcoljuk-e a közeljövőben a független magyar iskolahálózat alapjaival, falaival, s így megindulhat-e a szellemi és a gazdasági vérkeringés a remélhetőleg csupán tetszhalott szerbiai magyarságban. Tehát a tehetséggondozók, az új kultúrházak, a magyar helységnevek stb. csak abban az esetben jelenthetnek igazi értéket, ha hozzájuk – mint szükséges formásokhoz – hiteles tartalom is társul. Ez a tartalom a megteremtendő magyar oktatási rendszerben nevelődő ifjúságnak a fölszabadult közérzete, belátásból és empátiából épülő humanizmusa, tehetségének megfelelő értékalkotó készsége, európai példamutatásának megfelelő önfegyelme.

Amennyiben tehát nem sikerülne megteremtünk oktatásunk önigazgatását, akkor az azt jelentené, hogy a Nemzeti Tanács által kiharcolt vívmányaink kevesebbek a semminél. Azért kevesebbek, mert a teljes és nyilvánvaló hiány mozgósít, teremtésre ösztönöz, megsokszorozza az életerőt, míg a hivalkodó látszat a „maj” hónap” turáni-patópáli önn nyugtatásával altatja el a lelkiismeretet, szereli le a cselekvőkészséget. Mert – ugye – míg a csodálatosan forgó tetőzetet bámuljuk, addig arra nem is kell figyelniünk, hogy az csak kacsalábon forog. Értsünk szót: nem alábecsülnünk, hanem hitelesíteniünk, hasznosíthatóvá tennünk, érdemben megbecsülnünk kell azt a keveset, ami ma már az új nemzedék rendelkezésére áll.

